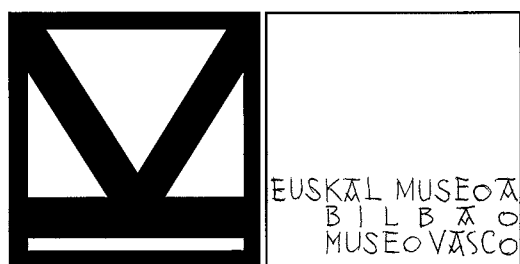

INAUTERIAK BILBON

EUSKAL MUSEOA
BILBAO
MUSEO VASCO

INAUTERIAK BILBON

BILBO 2016

Portada argazkia

Argazkia/ Eulalia Abaitua

Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. ABA803

EDITATZEN DU

Euskal Museoa - Bilbao - Museo Vasco

Unamuno plaza, 4 - 48006 Bilbao

Gurutze, 4 - 48005 Bilbao

Tfnoa. 944155323 - Faxe 944790608

museoa@euskal-museoa.org

[Euskal Museoa - Bilbao - Museo Vasco](#)

[Web orrialdea](#)

[Euskal Museoa - Bilbao - Museo Vasco](#)

[Facebook orrialdea](#)

Bizkaiko Dantzarien Biltzarra

Luis Briñas, 31 - 48013 Bilbao

Tfnoa. 94 441 85 63

museoa@euskal-museoa.org

[Web Bizkaiko Dantzerien Biltzarra](#)

[Facebook Bizkaiko Dantzerien Biltzarra](#)

TESTUAK

Iñaki Irigoien

ITZULPENA

Labayru Fundazioa

ARGAZKIAK ETA EGILETASUNAK

Ilustrazioak eranskina ikusi

IRUDIEN DIGITALIZAZIOA

Euskal Museoa - Bilbao - Museo Vasco

© **Euskal Museoa - Bilbao - Museo Vasco**

© **Bizkaiko Dantzarien Biltzarra**

Lan hau CC lizentziaren azpian dago

[Aitortu-EzKomertziala-PartekatuBerdin](#)

[3.0](#)

AURKIBIDEA

INAUTERIAK - ARATUSTEAK	5
ELIZAREN JARRERA	10
INAUTERIAREN ARRAZOIAK	12
INAUTERIAREN ANTOLAKUNTZA	13
INAUTERIETAKO ZERGAK	16
DEBEKUAK	17
INAUTERIETAKO EKITALDIAK ETA EKINTZAK	
Konpartsak eta ikasle-errondailak	21
Dantza publikoak eta sozietatekoak	28
Zahagi Dantza	37
Zekorketak – Sokaz lotutako zezenak	38
Karroza desfileak	40
INAUTEIETAKO PERTSONAIAK	
Mozorroak eta Maskarak	42
Erraldoiak	45
Higia	47
Hartza “Artza”	49
Turkoa	50
Fraiskus	51
Sardina ehorzketa	52
Epilogo	53
Ilustrazioak eranskina	54

Inauteriek -Bizkaian aurkitzen ditugun lehenengo datu historikoetan Carnestolendas (Aratusteak) deitutakoek- naturaren urteko zikloan garrantzizkoa den une batean egiten diren erritu primitiboetan errotzen dituzte sustraiak. Eliza kristauak berak egokitu zituen bere jai-egutegira: egun batzuk laga bai, baina ez zituen santutu. Denboraldi bat finkatu zuen, eta, aldi horretan, hainbat nahasmendu eta askatasun baimendu zizkien fededunei. Jarraian, eskatzen zen portaera nabarmentzeko, Garizuma zorrotza ezarri zuen, barauen eta penitentzien garaia.

Erdi Aroko literaturan Hitako artzipresteak bikain jaso zuen egoera hori, 1330ean idatzitako “Libro de buen amor” lanean (Maitasun onaren liburua). Don Carnal eta Doña Cuaresmaren arteko borroka horretan, azkenak garaitzen du. Hortaz, garai hartan, Inauteria bizi-bizi zegoen, eta esanahi garbia zuen giro kristauan. Batasun argigarria eratzen zuen Garizumarekin, haren aurrez aurre jarria, Elizaren arauzko neurritasuna azkenik nagusitu aurretik. Jaiegun horiek, beraz, erritu primitiboetan zuten sorburua, eta jarraipena eta erro sakonak izan zituzten nekazarien gizarteetan. Gero, jaietako sasoi gisa zabaldu ziren erabat, eta leku eta gizarte-maila guztietan garatu ziren, egunerokotasuna hausteko eta kritikatzeko zituzten jokabideak nabarmenduta.

Bizkaian Inauteriei buruz aurkitu dugun lehenengo aipuak argi erakusten du zein garrantzitsua zen jaia gure inguruan. 1331koa da, Hitako artziprestearen liburua argitaratu eta hurrengo urtekoa, alegia; eta Bizkaiko andrea zen Maria Diaz Harokoak Bilbotik Lekeitioko hiribildura bidali zuen idazki batean agertzen da. Gutuna idatzi zuen, Lekeitioko herritar batzuek bertan

behera utzi zutelako sei urte lehenago sortua zen biztanle-gune berri hura. Itzultzeko eskatu zien: “*vayan de pies e de cabeza a morar a las dichas sus casas, e hacer vecindad hasta el día de Carrastoliendas primeras que vienen*”¹. Aipamena berriz agertzen da Lekeitioko herri-lurrak bereizteko mugak finkatzen dituen dokumentu batean: “*lo corten fasta el día de Carrestoliendas primero que viene*”. Era berean, Bizkaiko beste herri batzuetako dokumentazioan jaiari buruzko aipamenak agertzen dira, normalean kontratu publikoetan edo jarduera sozialetan egun jakin bat zehazteko. Adibidez, 1512an Markinan, harategiaren errenta aztertzean; eta 1541ean Portugaleten, kontratu baten ordainketak adostean, jai hauek finkatzen dira: *Carrastoliendas* San Juan eta San Miguel. Garrantzi horretako dokumentuetan sartzen zutenez, nabaria da Aratusteak edo Inauteria guztiz txertatuta zeudela gizarte bizitzan, hala bizitza ofizialean nola pribatuan, urteko jairik garrantzizkoenekin batera. Bestetik, apezpikuek eta bisitatzaleek Bizkaiko elizetara egindako bisita-autoetan ez da *Carnestolendas* jaien aipamenik agertzen. Aitzitik, debeku ugari azaltzen dira jaietako elementuei buruz, esate baterako, antzezlanetan parte hartzea edo dantzatzea, apaizek mozorrotzea, ordu jakin batzuetatik kanpo danbolina jotzea, elizaren barruan dantzatzea edo elizak mistoak izatea. Hortaz, badirudi Elizak onartu egiten zuela nola edo hala. Elizak bazuen jaiaren berri, bazekien nola garatzen zen, ezin zuen esan haren berri ez zuenik.

Gainera, jarraian ikusiko dugunez, agintari zibilek sustatu egin zituzten -eta, aldi berean, kontrolatzen edo zuzentzen

¹ LEKEITIOKO UDAL ARTXIBOKO DOKUMENTU BILDUMA . I. Liburukia. (1325-1474). Euskal Herriko Erdi Aroko iturri dokumentalak (37. zk.). 8. or.

saiatu ere bai-, une bakoitzean nagusitzen ziren sentsibilitateen arabera. Debekatu ere egin zituzten, erabat edo partzialki, adibidez, XX. mendean Primo de Riveraren eta Francoren diktaduretan.

Bilbori dagokionez ere, oso zahar-rak diren merkataritzako dokumentuetan aurkitzen dugu Carrastoliendas hitza. Adibidez, 1430ean “Carrastoliendas” eguna finkatu zuten demanda batean, ordaindu beharreko epe gisa. Horiek ikusita, pentsa dezakegu jai indarrean egongo zela hiribildua sortu zen urteetan. Hala ere, ez dago dokumentaziorik hori berretsi ahal izateko. Jaiarekin zerikusia izan dezakeen lehenengo datuetako bat 1515. urtean hiribilduak egin zituen akordioetan dugu. Hain zuzen, sindikoak alkateari egindako errekerimendu batean: “*que por quanto a sus mercedes era público e notorio en la dicha villa ciertas personas de la dicha villa habían hecho e levantado ciertas coplas e vulgares nombrándolos a muchas personas honradas de la dicha villa e en gran deshonor mentándolos en gran perjuicio e difamia de sus honrras, que en ello era nescesario de poner remedio e castigo en ello; por ende, que le pedía e requería al señor alcalde que sobre ello hiciese pesquisa e inquisición e hiciese justicia*”².

Gure ustez, udal-akordioaren eguna esanguratsua da: otsailaren 28a. Izan ere, Inauteri-garaia da, eta, beraz, erraz pentsa dezakegu urte hartako jaietan kantatuko zituztela koplak horiek.

Izan ere, tradiziozko Inauterien osagairik garrantzitsuenetako bat koplak burleskoak, satirikoak edo kritikoak kantatzea izan da, tokiko pertsonen edo gertakariei zuzenduta. José María Jimeno Juriok 1601eko prozesu bat aurkeztu zigun,

Iruñean kardinal-mozorroa jantzita parte hartu zuen apaiz baten aurkakoa. Testuak zera nabarmentzen zuen: “*reparto de cédu-las o papeletas en que iban escritos breves textos llenos de ingenio, guasa y picardía*”³. Mota horretako koplak, kantatuta edo txar-teletan idatzita, entzuleek emandako oparrien truke banatzen ziren, eta gaur egunera arte iritsi dira ia. Aipatu dugun 1515eko udal-akordioaren arabera, oinarritzko osagaia ziren Bilboko Inauterietako konpartsen artean.

San Antongo elizako 1560ko kon-tuetan, urte hartako danbolindariari (tambolinero) egindako ordainketa agertzen da. Inauterietako eta Corpus Christiko ohiko pertsonaia zen danbolindaria. Honela dio ordainketak: “*al tambolinero y a los momos por dos días que anduvieron por la villa, en la víspera y en su día*”⁴. Teófilo Guiard-ek, “Historia de la Noble Villa de Bilbao” lanean, azken pertsonaia horiek deskribatu zituen, momoak: “*parece que era costumbre el que algunas personas anduviesen de regocijo por las calles hechos momos, con máscaras y cubiertas las caras (...) de lo que se habían seguido delitos e inconvenientes que determinaron al Regimiento a concluir una ordenanza en su razón*”⁵. Gure ustez, momo izenekoak gero rabi izenez agertzen diren pertsonaia berberak dira, eta Corpus Christiko prozesioetan eta Inauterietako mozerro-festetan hartzen zuten parte. 1656an Corpus Christiko ospakizunetan atera ziren bi rabirentzako mozerroen aipamenak agertzen dira. Rabiak baizik ez dira aipatzen, ez dago momorik. Guiardek

2 BILBO HIRIBILDUKO UDAL AKORDIOEN ETA DEKRETUEN LIBURUA (1509 eta 1515). Euskal Herriko Erdi Aroko iturri dokumentalak (56. zk.). 202. or.

3 JIMENO JURIO, José María: “El Carnaval pamplonés de 1601”. DANTZARIAK 12. zk., 12. or.

4 BILBOKO SAN ANTON PARROKIA. “Fabrika Liburua (1523-1567)”. 04-02 sig. 151-vº folioa. BEHA.

5 GUIARD, Teófilo: “Historia de la Noble Villa de Bilbao”. II. lib., 529. or.

honela deskribatu zituen: “*rabís vale por enmascarados y eran llamados así vulgarmente en Bilbao, corriendo el siglo XVIII, los mozos que, disfrazados y en mojiganga, armados con vejigas, andaban en la Villa en algunas ocasiones de regocijos públicos*”⁶. Gure iritziz, Txorierriko euskaraz maskara edo mozorroa adierazteko erabiltzen den “erraba” hitzak Bilboko pertsonaia horren izenean du sorburua.

1682ko azaroaren 4an Madrilen berretsitako Hiribilduko Ordenantzek 109. kapituluan ezarritakoaren arabera, inork ez zuen maskara edo mozorroa jantzita ibili behar. Testuak honelaxe dio: “*Andan algunos de día y las noches con color de regocijo, cubiertas las caras, con máscaras y disfraces, y han sucedido de ello algunos excesos, y para obviarlos, Ordenaron, que ninguna persona de cualquiera calidad, condición, preeminencia, y estado que sea, no ande de día, ni de noche con máscaras, ni disfraces, sino fuere cuando por mandado del Ayuntamiento, o con su licencia hubiere alguna fiesta o regocijo, y entonces sea sin armas; y el que contraviniere cosa alguna de lo dicho, por cada vez incurra en pena de cinco mil maravedís, aplicados por tercias partes, Juez, denunciador y cámara; y perdimiento de las armas y seis de cárcel*”⁷. Testuaren arabera, baimena ematen zuten mozorrotzeko eta maskarak jantzteko, baina denboraldi finko batean, hain zuzen, Inauterietan.

Guiardek zioenez, 1719an hau kentzea adostu zuten: “*la del gasto de poner y quitar los tablados para las funciones del Carnaval, por no ser carga de estos efectos*”⁸, horrek esan nahi du hiribilduak oholtza

batzuk jartzen zituela bere kontura, jendeak Inauterietako emanaldiak egin zitzan. Hala ere, aldi horretako daturik interesgarrienak auzi batean agertzen dira, 1729ko Aratusteetako azken egunean izandako gertakari batek eragin zuen auzian⁹. Egun horretan, soldadu bat ezpataz hil zuten, eta mozorro-festan ateratako ezpata-dantzako kideei egotzi zieten errua. Lekukoen adierazpenetan, garai hartako Inauterietako osagaiak eta ekintzak agertzen dira:

Se formó una mojiganga, aunque bien pudieron haber sido varias, puesto que unos salieron con espadas en una danza, otros vestidos de Rabís, otros tocando pífano y caja, así como un muchacho con su dulzaina que la tocó entre sus amigos cuando fueron a refrescarse al barrio de Mena en Abando, finalizada la fiesta.

Adierazpenak ikusita, bistan da ezpaten mozorro-festak udal-baimena zuela: “*por haber salido en la mojiganga que con licencia del Sr. Alcalde que a la sazón fue le sacaron el que depone y otros compañeros que fueron de la danza, excepto dicho don Juan que se vistió de distinto traje*”. Aurkako alderdiko lekukoak kontrakoa esan zuten: “*en contravención de ordenanzas que esta Villa tiene confirmadas por S.M.*”.

Honetan, berriz, bat datoz denak: mozorro-festa arratsaldez atera zen hiribilduko kaleetatik, maskara eta mozorroa jantzita zuen jendearekin. Batek hau erantsi zuen: “*con mucha paz y quietud en trajes nada provocativos a riña*”, Beste batek, berriz, zera azpimarratu zuen: “*para la alegría de la función de Carnestolendas*”. Batzuek jaia zein ordutan amaitu zen adierazi zu-

6 GUIARD LARRAURI, Teófilo. op.cit. p. 614.

7 ORDENANZAS DE LA VILLA DE BILBAO. Se mandan imprimir el 13-11-1682, pero los autos indican el año 1622, confirmadas en Madrid. AHEV. Parroquia Santa María de Begoña. Papeles varios. Caja nº 16.

8 GUIARD, Teófilo: op.cit. III. Lib. 372. or..

9 BIZKAIKO FORU ARTXIBOA-KORREJIMENTSU ATALA. “Oficio de la Real Justicia contra diferentes personas, por la muerte de un soldado llamado Fulxencio y heridas hechas a Francisco de Quevedo”. 1722/001 paper-sorta.

ten: *“a cosa de las cuatro y media se retiraron acabada la mojiganga (...) a mudarse el traje con que se hallaba concluida la Mojiganga o baile de enmascarados que salió la tarde de el citado día, primero de Marzo”*. Baten batek ez zuen arropa aldatu, eta jantzi berberarekin jarraitu zuen hiribilduko eta hurbil zegoen Abandoko tabernetan zintzarria busti bitartean. Adierazpenetan ez da aipatzen bi sexuetako gazteen arteko dantzarik, ez ordu horren aurretik, ezta atzetik ere. Mozorro-festan parte hartu eta arropa aldatu ez zutenen artean, salatua zegoen, eta, horri esker, jantzia nolakoa zen jakin dezakegu: *“salió con su camisilla y calzoncillos blancos y una espada de botón que entró de la misma suerte en dicha casa y salió en la mojiganga en la danza de Espadas que se había celebrado dicho día”*. Dantzariaren arropa zuria nabarmendu behar da, 1657an eta 1719aren ondoko urteetan bertako dantzariak Corpuseko jaietan erabili zutenaren antzekoa, aurreko lan batean jai hauek aztertzean adierazi nuen bezala¹⁰.

Hizpide dugun auzian, ezpata-dantzari eta ezpatak erabiltzeko moduari buruzko adierazpenak daude jasota, zendutakoa hiltzeko ezpata erabili izana leporatu baitzioten dantzari bati. Testuak dioenez, arratsaldez, zera ateratzen zen: *“una danza de espadas, y que estas eran de botón, y de las con que acostumbran aleccionar los Maestros de Armas”*. Burdinazko botoia errematxatua zen, eta, hargatik, arma-maisu baten arabera, *“no se le podía quitar sin instrumento de lima, y aun con éste necesitaba de mucho tiempo”*. Beste batek honela zioen: *“estando la espada negra del adicionar según arte echada su zapatilla con su chapa remachada y soldada no se puede con*

ella dar herida de muerte sino es metiéndola por un ojo, o por la boca”. Salatutakoek arrazoi horiek eman zituzten, soldadua hiltzeko ezpatak erabiltzea ezinezkoa zutela justifikatzeko.

Ez dakigu zenbat dantzari aritzen zen ezpata-dantza horretan, ezta dantzak zer-nolako forma hartzen zuen ere, baina, gure ustez, ziurrena ez zen handik urte gutxira -1754an- Manuel Larramendik Gipuzkoarako deskribatu zuenaren oso desberdina izango¹¹.

Dantzariekin batera, hainbat gazte ateratzen ziren, rabi mozorroarekin: *“anduvieron armados de vejigas con las que daban vejigazos”, y a su paso también iban arrojando, de una alforja que portaban, “sorna” o salvado a la gente”*. Itxura denez, jantzi berezi bat zuten, lekukoen arabera rabi jantzia zeramatelako.

Bi soldaduk eta bi rabik hiribilduko plazan izan zuten enkontruaren berri eman zuen lekuko batek: *“llegaron dos con disfraz de rabis”*. Soldaduetako bat izan zen hildakoa. Beste lekuko batek honela zehaztu zuen: *“dos enmascarados con sus vejigas a quienes el testigo no conoció”*. Eta gero hau erantsi zuen: *“uno de ellos arrojo un poco de salvado a dicho sargento y soldado en amistad”*. Beste baten arabera, birzahia botatzea tradiziozko ohitura zen, denok onartua, eta, beraz, justifikatu egin zuen: *“le dio de vejigazos y echo un poco de sorna, uno disfrazado de Rabi, y el testigo les paró y le dijo tuviese paciencia que no era sino chanza, y costumbre del país”*.

Auzo baten arabera, enkontru gehiago izan ziren: *“riño un soldado de Marina con un disfrazado de Rabi, por haberle dado unos vejigazos y echado sorna, y le quiso arrancar el terciado”*. Enkontru hori

10 IRIGOIEN, Iñaki: “Las fiestas de Bilbao, danzas y músicas entre los siglos XVI y XIX”. BIDEBARRIETA aldizkaria XVII. zk. – 2006, 334-486 or.

11 LARRAMENDI, Manuel: “Corografía de Guipúzcoa”. EKIN. Buenos Aires, 240. or.

auzian agertzen da, ikerketaren arabera, handik ordu batzuetara soldaduen heriotzarekin bukatu zen liskarraren hasiera izan zitekeelako. Adierazpen horiek guztiek ez digute erabilitako jantzia deskribatzen, baina rabiek Inauterietan izaten zuten jokaeraren berri ematen digute.

Azkenik, egun hartan izan zen beste gertaera bat adierazi behar da. Mozorro-festa bukatu ondoren, parte hartutako hainbat kide eta beste lagun batzuk hiribildutik kanpo zegoen taberna batera joan ziren “zintzurra bustitzera”. Itzuleran, dultzainaren doinuan ari zirela, zubi erdira iristean, baina sartu baino lehen, musika-riak jotzeari utzi zion, “*a causa de que no le hiciese cargo la Justicia*”. Egia da kideek behin eta berriz esan ziotela jarraitzeko, baina dultzainariak honela erantzun zien: “*que si le enfadaban echaba la dulzaina al río*”. Hori da dultzaina musika-tresna deabrutzeko prozesuari buruz Bizkaian aurkitu dugun aipamenik zaharrenetako bat.

Gure Inauteriaren bilakaera historiakoari jarraipena eman aurretik, argi nabarmendu behar dugu Bilbon, Europa osoan bezala, gizarte-maila guztien jaia izan zela, hala giro tradizionalakoa nola hiri-girokoa, nahiz eta bakoitzak bere bizimoduaren arabera moldatu ospatzeko eta ondo pasatzeko. 1734an Lekeitioko Pablo Francisco de Irisarrik Pedro Bernardo Villarreal de Berrizi idatzitako gutun batean, zera agertzen da Bilboko familia dirudun bateko kide bati buruz: “*está hace días en Logroño, donde han pasado las Carnestolendas con mucho regocijo*”¹². Gero, XIX. mende osoan, informazio ugari izango dugu, gazte elitistek jai hauetan -batez ere dantzaldi pribatuetan- nola hartzen zuten parte ikusteko.

12 MANSO DE ZUÑIGA, Gonzalo: “Cartas de Bilbao” Boletín RSVAP. 1949 - 1. Koaderno. 176. or

Elizak 1773an egindako debeku bat aintzat hartuta, itxuraz, gazteekin batera, apaiz batzuek ere esku hartzen zuten mota honetako jaietan. Apezpikuek eta bisitatzailleek gure elizetan utzi zituzten autoen arabera, Trentoko Kontziliotik aurrera, XVII. mende osoan eta XVIII. mendearen zati batean, etengabeko debekuak ezarri zituzkieten apaizei, jaietan eta dantzetan parte har ez zezaten. Urte horretan, bisitatzailleak -Josef Mateo y López lizentziadunak- ohar bat utzi zuen Bilboko Santiago Apostolua-ren parrokiako bisita-liburuan, data ikusita -otsailaren 2a- Inauterietako jaien gertutasuna gogora ekartzen diguna, eta debeku hau ezarri zuen bertan: *“a los clérigos de orden sacro o beneficiado acompañar mujeres de cualquier estado o condición que fuesen (...) Y porque también es informado Su Mrd. que algunos clérigos olvidados de sus obligaciones en el modo con que se deben portar así en el hábito, como en las operaciones, en abandono del estado, y contra disposiciones Conciliares, usan, y visten mascarar para acudir por tan extraño traje y modo a funciones profanas de bailes y otras burlescas, (que tal vez, ni a los seculares les es permitido por los perjuicios que pueden seguirse), y que por ello eran dignos los tales clérigos de severo castigo; en esta atención providenciando Su Mrd. de remedio en asunto tan importante debía de mandar, y mando, que en adelante ningún clérigo use ni vista mascara, ni traje diferente, que el que por su estado le es permitido y obligado traer, con pretexto alguno, y menos por el de acudir a dichas funciones”*¹³. Bidezkoa da pentsatzea bisitatzaillearen debekua benetako portaerei zegokiela, bestela aipatzeak ere ez baitzuen zentzurik izango. Bestetik, kontsultatutako apezpikuen bisita-autoetan, ez dugu debekurik aurkitu

Inauterietako ospakizunei lotuta. Debekua portaera edo ekintza jakin batzuei zegokienez, moralgabetzat jotzen zirelako. Horrez gain, egun horietan, erlijiozko elizkizunak egiten ziren, izan zitezkeen bekatuen irainak nolabait kitatzeko. Ildo horretan, 1888an, barrutiko apezpikuak egindako gutun batean, Inauterietako hiru egunak aipatu zituen, egin beharreko elizkizunen artean: *“los tres días de Carnaval”* Hala dago jasota apezpikuaren baimenez Gipuzkoako Tolosan argitara emandako liburuxka txiki batean, jardun horiek egin bitartean egin beharreko meditazioak adierazten baitira¹⁴. Hortaz, batzuek ondo pasatzen zuten eta bekatua egiteko aukerak zituzten bitartean, beste batzuek otoitz egiten zuten bekatuekin Jesusi eragindako oinazeak arintzeko. Hala ere, jaiak betiko moduan egiten zuen aurrera, batere debekurik gabe, 1846ko urtarrileko beste gutun batean haxe agertzen baita: *“El Excmo. y Illmo. Señor Obispo, nuestro venerable Prelado, en su incesante celo por el bien de las almas de esta su amada Diócesis, con previsión de que la coincidencia en el presente año de la Vigilia del Apóstol S. Matías con uno de los días de carnaval, pudiera ocasionar infracciones del ayuno, habiendo elevado sus preces a la Santa Sede (...) se ha dignado dar facultad a S.E.I. para trasladar la vigilia y ayuno de dicho Santo Apóstol, que cae el día lunes 23, del mes de febrero próximo anticipándolo al sábado anterior 21 del mismo mes”*¹⁵.

Ondorengo Bilboko prentsaren arabera, elizetan etengabe egin ziren jardunak Inauterietako irainak kitatzeko,

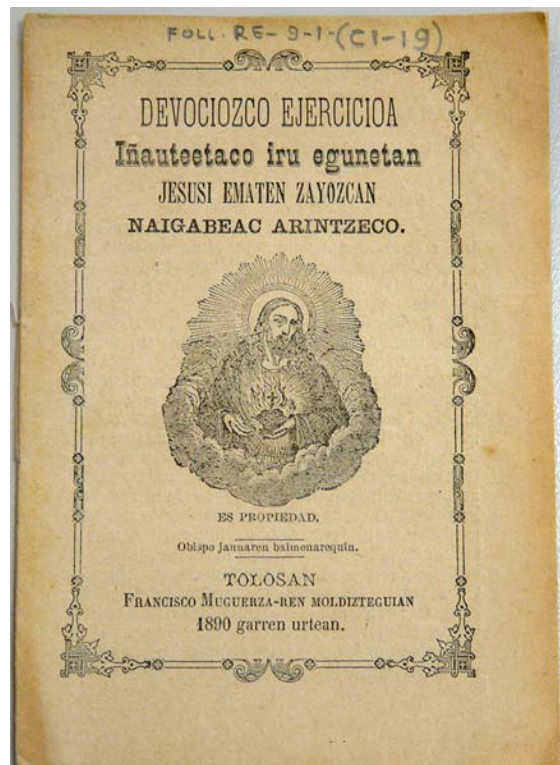
13 SANTIAGO APOSTOLUAREN PARROKIA: *Bisita liburua* (1723-1818). Sig. 40-III. BEHA -Derio.

14 DEVOCIOZCO EJERCICIOA IÑAUTEETACO IRU EGUNETAN JESUSI EMATEN ZAYOZCAN NAIGABEAC ARINTZEKO. Francisco Muguerza-ren moldiozteguian. Tolosa, 1890.

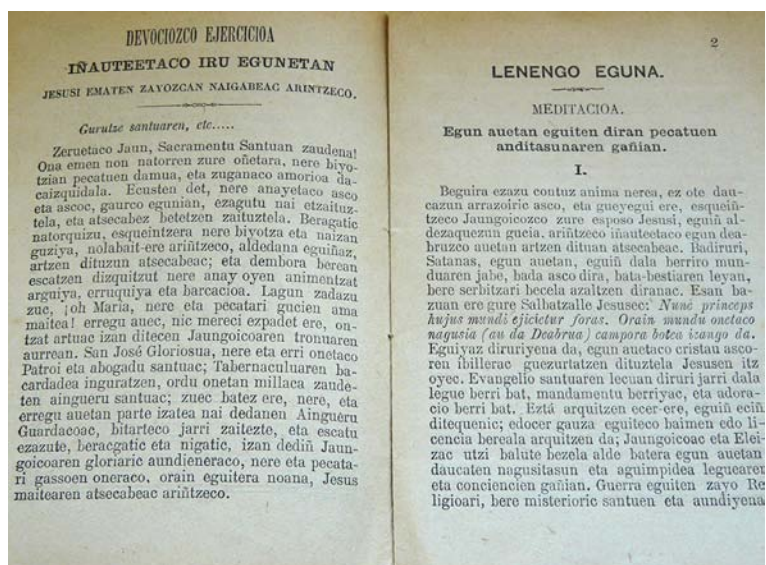
15 ABANDOKO SAN VICENTE PARROKIA: BEHA. Hainbat paper (Calahorratik egindako gutuna)

Frankismoaren garaian ere bai, Inauteriak debekatuta egon arren. Ez dakigu zergatik egiten zituzten jardunok: ezkutuka egin-dako Inauterietako ekintzengatik edo beste herrialde batzuetan egiten zirenengatik. 1949an, Indautxuko Carmen parrokiako iragarki batek hau jakinarazi zuen: “*los tres días de Carnaval se expondrá el Santísimo a las cuatro de la tarde. Harán vela al Santísimo los archicofrades de los Jueves Eucarístico. A las siete, solemne Hora Santa, predicará los tres días el P. Hermenegildo Barbarin, Superior de los PP. del Corazón de María de Pamplona*”¹⁶. Ekitaldiak Begoñako Carmelon 1921ean adierazitako honen estilokoak izaten ziren: “*El primer día del Carnaval, habrá misa de Comunión General, a las seis y media, debiendo asistir a esta última la Juventud del Carmelo en pleno. A las diez misa solemne con Exposición de Su Divina Majestad, que permanecerá expuesta hasta la función de la tarde, haciendo la guardia las asociaciones de dichas Congregaciones, por turno de media hora, según se les avisará oportunamente. El segundo y tercer día de Carnaval a la misma hora de las cuatro de la tarde se hará un breve ejercicio de desagravios con su Divina Majestad Expuesto*”¹⁷. Irainak kitatzeko jardun horiekin batera, bilera artistikoak izaten ziren kultura-zentroetan eta erlijio-elkartetan.

Azkenik, nabaria da elizak ez ziela zuzen aurrez aurre egiten Inauteriei. Onartu egiten zituen, baina ahalegina egiten zuen ekintza horiek fededunen artean eragin zitzaizketen kalte espiritualak nolabait saihesteko.

2

2

16 LA GACETA DEL NORTE, 1949ko otsailaren 26a. Erlijio Atala. 5. or.

17 EL NERVIÓN, 1921eko otsailaren 1a. 4. or.

XIX. mendean eta XX.aren hasieran, artikulua asko azaldu ziren Inauteriak egiteko arrazoa azaltzeko. Artikulu askok, jaiaren aurkakoei –nola edo hala puritanoa zen jende gutxiak idatzitakoek– Inauterien arrunkeria eta maneren eta lotsaren gabezia nabarmentzen zituzten, batez ere garai berri hartan, alde batera utzi behar baitziren zaharkitutako sasoieta osoa-gaiak.

Ildo horretan, hona hemen 1917ko La Gaceta del Norte egunkariako artikulua batean agertzen dena: “*Aunque la loca Humanidad sigue celebrando estas irrisorias fiestas del Carnaval, en las que además de desarrollarse el mal gusto, traen consigo, envueltas en la máscara del disfraz, el virus de la inmoralidad y del impudor. ¡Cuanta juventud llorará estas fatídicas fiestas! ¡Cuántas almas perdidas en el cenagoso mar del desenfreno en unos instantes de loco albedrío en que la razón parece que dejó de regir!*”.

Hala ere, batzuek aipatutako arrazoiak eta gazteria horren arimen alde egingdako erlijiozko hirurrenak gorabehera, jaiak aurrera egin zuen, indar gehiagoz edo gutxiagoz, gizarteak berez behar baitu jaia, arrazoa zeinahi izanda ere. Batez ere, jendeak aukera baldin badu jendaurrean adierazteko, moztortzeko eta ausardia faltaz bestela egingo ez lituzkeen ekintzak egiteko. Izan ere, egunerokotasunarekin hausteko aukera izatea da jaiak egiteko arrazoi nagusia. Eguneroko bizitzan atsedena hartzea. Eta halaxe ulertu zuen Irakaskuntzako Goi Eskolaren barneko erregelamendu batek, 1850eko aktaren arabera. Bertan, eskola-egunak eta -orduak zehaztean, Inauterietako astelehena eta astearte eskolarik gabeko egun gisa paratu zituzten: “*lunes y martes de Carnaval*”¹⁸.

1902. urteko artikulua batean, zehatzago adierazita dago: “*Todos los años en esta época, se dice que el Carnaval va de capa caída, desapareciendo de la esfera humana, y El Carnaval, aun pareciendo que está en la agonía, todos los años revive, sale como chispa, al revolver las cenizas en que se oculta. Sí, sufrirá transformaciones la antigua fiesta de los paganos, pero, mientras lo permitan las autoridades, siempre recorrerán, durante estos tres días, las calles, plazas y paseos, la máscara insulsa, insolente, soez, con sus bromas groseras y lenguaje falto de toda cultura y educación. (...) Y que el Carnaval, así como no ha muerto, ni es fácil que muera, ha sufrido grandes mudanzas y transformaciones, a la vista está*”¹⁹. Egia esan, Inauteriak ez ziren hil; ondorengo agintari faxistek lozorroan egotera behartu zituzten.

18 BILBOKO UDAL ARTXIBOA. Akta Liburua. 1850. urtea - 0286 Akta Sig., 57. or.

19 EL NERVIÓN. Astelehena, 1902ko otsailaren 10a. 1. or.

Inauteriak jai herrikoiak dira, eta egiten diren ekitaldiak ez dira aurrez zehazten. Udal-agintariak jaietan zuten parte-hartzea gutxienezkoa izaten zen, baina normalean bidea ematen zuten jendeak atsegin har zezan. Parte-hartzaileek berek sortzen zituzten ekitaldiak eta ekintzak, eta, beraz, ez dugu jai-programarik aurkitu udaletan. Jendeak ekitaldietarako behar zituen mozorroak saldu nahian, saltzaileek presioa egin zioten Udalari, Inauteriak debekatzeko -inoiz edo behin gertatu zen moduan- eragingo lizkiekeen galera ekonomikoak zirela eta.

Emiliano de Arriaga 1844an jaio zen, eta, bere bizipenen berri emateaz gain, adinekoen kontakizunak ere jaso zituen. Beraz, nolabait esan dezakegu XIX. mendearen bigarren erdialdeko Inauterietan izandako gertaerak deskribatu zituela. Bertako hiri-giroko Inauterietako tradizioko jarduera klasiakoak eta jaia hobeto eta sakonago islatu zuen idazlea da. Harengandik jaso ditugu datu nagusiak, garai hartan Bilbon egiten ziren jaietako osagaiak. Bere idazkien arabera, jaia aski motelduta zegoen ordu-rako, eta, beraz, deskribapenak nos-talgiaz beteta daude. Jaiak non egiten ziren aipatuko dugu lehenik:

“El Arenal en otro tiempo era el centro favorito de mascaradas, estudiantinas y curiosos paseantes y danzantes (...) Se formaba una abigarrada y animada romería, con sus poncheras, tamboril, guitarra y ... movimiento continuo y febril (...) Y daban la nota a nuestro carnaval, los novillos y los gigantes”²⁰.

Artikuluaren amaieran, egileak miraz gogoratzen dizkigu garai batean gazte ilustratuek antolatzen zituzten kabalkada ikusgarriak eta bereziak.

Udal-agintariak ekitaldi herrikoiei zergak ezarri zizkietenean, alde batetik, murriztu egin ziren, baina, bestetik, lagun batzuek ahalegina egin zuten jaiak sendotzen eta antolatzen saiatzeko. 1908ko otsailaren 22an, larunbatarekin, arratsaldean, Olimpia kafetegian bildu ziren Inauteri-egunetan jaiak antolatzeko ideia izan zuten jaunak: *“se reunieron en el Café Olimpia los señores iniciadores de la idea de cele-*

brar festejos durante los días de Carnaval”²¹. Udalari bidalitako jakinarazpenaren berri eman zen, Udalak baimena eman baitzien. Behar ziren baliabide ekonomikoak lortzeko, herri-harpidetza sortu zuten. Programa bat aurkeztu zuten, hain zuzen, ezagutzen dugun lehenbizikoa, herriak eta Udalak emandako diruarekin ordaindua. Antolatzailleen eskaerak ikusita, eta eztabaida luzea egin ondoren, Udalak 1.000 pezetako di-

3

20 ARRIAGA, Emiliano de. “Vuelos Cortos de un Chimbo”. Ed. El Tilo S.L. Bilbo, 1994. 113-14 or.

21 EL NERVIÓN. Astelehena, 1908ko otsailaren 24a. 1. or.

ru-laguntza eman zuen, eta hori herri-harpidetzaren bidez bildutako kopuruari gehitu zioten. Aurkeztu zuten programa egunkari berean dago jasota. Hona hemen laburbilduta:

“Domingo primero.

A las once y media, la banda de música Santa Cecilia. A las doce y media, concurso infantil de disfraces.

Por la tarde. La citada banda de Santa Cecilia amenizará también el paseo de coches de la Gran Vía.

A las cuatro, gran concurso de máscaras.

Lunes, día 2.

Música en la Gran Vía. A las doce y media, concurso de Tunas y Estudiantinas, que deberán exceder de 20 ejecutantes u n i - formados. Se adjudicarán lazos de seda para las banderas y medallas de plata. Por la tarde. A las cuatro y media, Concurso de ciclismo.

Martes, día 3.

Música al medio día y a la tarde. A las doce y media, con curso de más caras a caballo.

Por la tarde. A las cuatro de la tarde gran concurso de grupos de máscaras.”

Bereziki nabarmendu behar da musika-lehiaketak tunei eta ikasleen errondailei baizik ez zegozkiela. Ez da inondik ageri konpartsa izena duen lehiaketarik, baina maskara-taldeak bazeuden. Lehiaketa hutsik geratu zen. Urte horrexetan atera zen geroago “*ande Donato*” deituko dugun maskarada, lehiaketa horretara joateko as-

moz.

Handik urte batzuetara, 1912an, Sustapen Sindikatuak hartu zuen bere gain jaiak antolatzekeo ardura. Urtarrilaren 31ko bileran, Udalak 1.000 pezetako diru-la-

4

guntza ematea erabaki zuen, hurrengo Inauterietan egin nahi ziren jaiak eragindako gastuen zati bat ordaintzeko: “*para sufragar en parte los gastos de los festejos que proyecta celebrar durante los próximos carnavales*”²². Otsailaren 11n, Sindikatuak ohar hau bidali zuen egunkarietara: “*Hoy quedará fijado en los lugares de costumbre el cartel anunciador de las fiestas de Carnaval, organizadas por el Sindicato de Fomento, con el concurso del Ayuntamiento, Sociedad Bilbaína, Círculo Conservador, Federación de Sociedades Comercio y de la Industria y comerciantes y vecinos de la Gran Vía*”²³. Egunkariak gaineratzen zuen bikaina zela kartelaren egikera eta konposizioa. Inauteriak antolatzen parte hartzen zuten sozietateak nabarmendu behar ditugu, horiek

22 BILBOKO UDAL ARTXIBOA. 1912ko Akta Liburua, 1. hiru-hilekoa. Urtarrilaren 31ko akta.

23 EL NERVIÓN. Astelehena, 1912ko otsailaren 12a. 2. or.

baitziren interes ekonomikorik handienak zituztenak. Hemen konpartsa artistikoen lehiaketak aipatzen dira; otsailaren 20an, asteartearekin, “*dio principio el Concurso de Máscaras y Comparsas de Carnaval ante el Club Náutico*”. Klub hori Arriaga Antzokiaren fatxadako lokal batean zegoen, eta lehiaketak pareko plazan egiten ziren. Egunkariak honela jaso zuten: “*la terraza del Club Náutico y los balcones del Teatro Arriaga hallábanse repletos de gente (...) han desfilado las Comparsas “La Goleta”, “La Palma”, “Los Niños Llorones”, Las Rondallas Infantil y de la Colonia Aragonesa, La Tuna Escolar Zaragozana y otras*”²⁴. Ezin izan dugu zehaztu zenbat denbora eman zuten Sindikatuak Inauteriak eta lehiaketak antolatzen.

5

24 EL NERVIÓN. Astearte, 1912ko otsailaren 20a. 1. eta 2. or. .

1903ko azaroaren 19an Udalak egindako bileran, maskarei, konpartsei eta dantzei ezarritako udal-zergaren kobrantzaz eztabaidatu zen, eta hurrengo Inauterietan kobratzea onetsi zuten. Hurrengo urteko otsailean jaien berri eman zuten egunkariak erabakia berretsi zuten, baita erabaki horrek eragin zituen protestak ere.

1906ko egunkariak zergeri buruz hitz egiten jarraitzen zuten. Hona hemen iruzkin bat: *“El Ayuntamiento trató de imponerse a este derroche de expansionamiento y creó el famoso impuesto a las máscaras, y con esto lo que hizo no fue más que evitar que las gentes a las que sobra el humor, y faltan pesetas, se dedicaran a hacer reír las tripas a sus convecinos”*²⁵.

1913an, eztabaida egin zuten udaletxean, Inauteri egunetan eta Piñata igandean Campos Eliseos Antzokian eta Indautxuko zezen-plazan egiten ziren maskara-dantzei zerga kobratzeari buruz: *“Se acuerda cobrar la cantidad alzada de mil doscientas pesetas, quedando sin efecto, si antes del día 2 del presente febrero no se efectuase el ingreso del total del cupo fijado”*.

25 EL NERVIÓN. Igandea, 1906ko otsailaren 25a. 1. or.

Inauteriek beti piztu dute eztabaida agintari zibilen eta eklesiastikoen artean, egiten zituzten kritikak eta jendearen ohi-ko portaeren transgresioak zirela eta. Batez ere gobernari autoritarioek eta puritanoek agintzen dutenean, jaietako ekintzak eta moldeak kontrolatu nahian, debekatzera ere iristen baitira, erabat ezabatu nahian. XX. mendean, argiago sumatzen dira ahal-egin horiek, azkenean, diktadura frankistaren garaian, erabat debekatu baitzituzten.

Urte batzuk lehenago, Udalak egin-dako bileran, alderdi sozialistako zinegotzia zen Perezaguak honela esan zuen: *“dada las dos guerras que España sostiene en las posesiones de ultramar y a las grandes desgracias personales que originan, pidió que el Ayuntamiento acordara la supresión del Carnaval.”* Dena dela, azkenean proposamenak ez zuen aurrera egin, gehienak aurka azaldu zirelako.

XX. mendearen hasieran, gober-nuko kide batzuek zehatz aztertu zuten jaietan parte hartzen zutenei kobratzeko aukera, eta, ahal izanez gero, jaia debekatzea ere bai. Hala, udal-ordenantza berrietan, gobernadoreari onets zitzan aurkeztu zizkioten horietan, Inauteriak ezabatzea proposatu zuten. Udalak erantzun gisa jaso zuen idazkia 1905eko urriaren 20ko udal-bileran aztertu zen: *“Por el art. 16 viene a suprimirse el carnaval, y sin que aplaudamos ni censuremos esta fiesta, entendemos que carece el Ayuntamiento de competencia para su supresión por tener en su apoyo la tradición de muchos siglos y ha encarnado en las costumbres de la Nación y del Extranjero, podrá reglamentarlo y dictar medidas que tiendan a que sea una fiesta culta y prohibir todo lo que atente a la moral o sea causa de malestar al público pero no convertir en falta punible lo que en*

*todas partes está admitido y consentido”*²⁶.

Erantzun argi horrek garbi erakusten du Inauteriek zituzten historia eta garrantzia, hala Bilbon, nola beste herrialde eta nazio askotan. Udalak ezin zuen jai hori debekatu, baina arautu egin zezakeen. Izan ere, horixe egin zuen 1903an, parte-hartzaileei, maskareei, konpartsei, Kale Nagusitik desfillean ateratzen ziren autoei eta dantzei zerga bat kobratzeko agindu zuenean.

Hortik aurrera, udal-bandoak ateratzen hasi ziren Inauteriak mugatzeko. 1908koa honela dio, besteak beste:

- *“1ª Queda prohibido a las máscaras y comparsas vestir uniforme de carreras civiles o militares y usar disfraces que simbolicen asuntos religiosos o inmorales”*

- *“2ª Se prohíbe entrar con caretas puestas en los establecimientos públicos, así como circular en tal forma después de anochecer...”*

- *“5ª Las comparsas necesitan obtener permiso con anticipación de esta alcaldía, y no se les permitirá cantar canciones ofensivas a la moral y buenas costumbres. Tampoco podrán postular ni vender coplas en la vía pública ni en los cafés y otros establecimientos. Las formadas de individuos ciegos e impedidos quedan terminantemente prohibidas”*²⁷.

Beste ikuspegi batetik, 1918an, Perezagua jaunak beste mozio bat aurkeztu zuen premiaz, urte horretako Inauteriak debekatzeko. Langileen etxeetan zegoen miseria eta Espainiako beste herri batzuetan izandako gertakariak izan ziren proposamen hori egiteko arrazoiak. Ordukoan, mozioa onartu zuten²⁸. Horren ondorioz,

26 BILBOKO UDAL ARTXIBOA. 1905eko Akta Liburua. 4. hiru-hilekoa. Urriaren 20ko akta.

27 EL NERVIÓN. Ostirala, 1908ko otsailaren 28a. 1. or.
28 BILBO

urte hartan, hainbat lagun atxilotu zituzten Inauterietako bandoa hausteagatik eta alkatearen baimenik izan gabe mozorroa jantzita ateratzeagatik edo kantatzeagatik. Aldi berean, banatu zituzten kopla inprimatuak atzeman egin zituzten. Arau-hausleetako batzuk *La Palma* konpartsako kideak ziren. Nonbait, ezarritako zigorra ez zen gogorregia izan; izan ere, *“estos individuos solicitaron después permiso para trasladarse fuera de la jurisdicción de la villa, permiso que les fue concedido por el jefe de la Guardia Municipal a condición de no volver a infringir el bando de la Alcaldía dentro de Bilbao”*²⁹.

Hogeiko hamarkadatik aurrera, Inauterietako ekitaldiak murriztuz joan ziren, eta 1921ean beste bando bat eman zen argitara debeku hauekin: *“el andar con traje de máscara o disfraces con o sin careta, la circulación de Comparsas y Estudiantina, y la limitación del paseo de los coches de la Gran Vía, y a las personas que se dirijan con disfraces a locales cerrados a hacerlo en coches cerrados, llevando encima un traje ordinario”*³⁰. CBandoa argitaratuko zutela jakinda, saltzaileen batzorde batek alkatea-

rengana jo zuen, eta debeku horrek eragiten zizkien kalteen berri eman zien. Izan ere, saltzaileek Inauterietako salgai ugari zituzten. Horiek ikusita, baimena eman zen Kale Nagusiaren luzapenean edo Aliatuen Etorbidean autoen pasioa egiteko.

Primo de Riveraren diktadura hasi gabe egon arren, diktadura horretan jaia ospatzeko ezarri zen modua zegoen ordurako. Era ofizialean, diktadurak 1923ko irailearen 13tik 1930eko urtarrilaren 28ra arte iraun zuen. Hortaz, urte horietako egunka-

rietan, Inauterietako benetako ekitaldiak azaldu beharrean, hotsandiko jardunen iragarkiak agertzen ziren, erlijioari egindako irainak kentzekoak. Lokal pribatuetan eta jolastoki nagusietan baizik ez ziren dantzaldiak egin. 1928an, Sociedad Bilbainak dantzaldia antolatu zuen atartearen, *“habiéndose encargado de su decoración el distinguido artista Antonio Guezala”*. 1929an Primo de Rivera diktadoreari galdetu zioten ea zein iritzi zuen jaiari buruz, eta hau erantzun zuen: *“No veo justificada la hostilidad sobre esta fiesta que si en sí no merece protección decidida, tampoco se me alcanza que pueda derivar ningún daño el hecho de que los niños se vistan trajes de distintas épocas, algunos por cierto muy propios y artísticos y que la gente moza alborote y cante y sería un poco más que en otro día cualquiera, pero yo opino que bastaría para conservar la*

KO UDAL ARTXIBOA. 1918ko Akta Liburua. 1. hiru-hilekoa. Otsailaren 1eko akta.

29 EL NERVIÓN. Astelehena, 1918ko otsailaren 11. 3. or.

30 EL NERVIÓN, Asteartea, 1921eko otsailaren 1a. 3. or.

*tradición que se celebrasen mascaradas solamente el domingo de Carnaval, pues no veo la razón que el lunes y el martes no sean días de labor*³¹. Ez da harritzekoa urte horietan Inauterien gainbehera hizpide izatea, Inauterietako osagai nagusiak debekatuta zeudelako. Garai hartako aipu batek zioenez, ezin zen ezer esan Inauteriei buruz, debekatuta zegoelako: *“con respecto al Carnaval, nada puede decirse, ya que oficialmente está suprimido”*.

Diktadura amaitu ondoren, bando gehiago atera ziren, Inauterietako ekitaldiak kontrolatzeko edo debekatzeko, moztarroak egun eta ordu jakin batzuetara mugatuz, konfeti eta serpentinen erabilera debekatuz, eta dantzak espazio pribatuetara murriztuz. Errepublikaren garaian ere, Inauteriek ez zuten garrantzi handirik izan, ez, behintzat, garai hartako egunkari arabera. Errepublikako azken urtean, 1936an, hainbat moztarro atera omen ziren desfilean kaleetatik, gustu negargarritz jantzita, eta daturik deigarriena Sociedad Cultural Deportivaren konpartsa bat atera zela izan zen: *“lo único llamativo fue el desfile de una comparsa de la Sociedad Cultural Deportiva”*. Dantzaldiek arrakasta handia izaten zuten artean. Bestetik, urte horretan, astelehen arratsalde, Ercoreca alkateak opor-orduak eman zizkien udal-bulegoetako langileei.

Frankismoaren debekuak

1936ko uztailaren 18an, armada altxatu egin zen legez eratuta zegoen Errepublikaren boterearen kontra. Horren ondorioz piztu zen gerra zibilak 1939ko apirilaren 1a arte iraun zuen, eta, ondoren, Franco jeneralaren diktadura hasi zen.

Gerra betean, 1937ko otsailaren

3an, Inauteriak ospatzeko garaia zela-eta, herrialdean zegoen ohiz kanpoko egoera aintzat hartuta, gobernadore nagusiak Inauterietako jaiak erabat debekatzearabaki zuen: *“en atención a las circunstancias excepcionales porque atraviesa el país” “suspender en absoluto las fiestas de carnaval”*. Gobernadore zibil guztiei helarazi zien agindu hori³². Gerra amaitu ondoren, 1940an, Inauterien debekua atera zen urtarrilaren 12an Estatuko Aldizkari Orokorrean. Arrazoi hau eman zuten horretarako: *“suspendidas en años anteriores las llamadas fiestas de Carnaval y no existiendo razones que aconsejen rectificar esta decisión. Este ministerio ha resuelto mantenerla y recordar, a todas las Autoridades dependientes de él, la prohibición absoluta de la celebración de tales fiestas”*³³. Diktadorearen koinatua zen Serrano Suñer-ek sinatu zuen agindua. Handik urte batzuetara, 1947an, gobernadore zibilak alkateei bidalitako telegramak daude jasota udal-artxiboetan. Honakoa errepikatu zien: *“Recuerdole a Vd. orden 3 de Febrero 1937 que sigue en vigor así como la Orden Circular del Ministerio de la Gobernación del 31 de Enero de 1944 suspendiendo llamadas fiestas decarnaval”*³⁴. Nabaria da diktadura -eta bere baitan hain boteretsua zen hierarkia eklesiastikoez zela horrelako jai herrikoien aldekoa, bide eman ahal baitzuen botereari kritikak egiteko edo moral katolikoarekin bat ez zetozen ekintzak egiteko. 1957. urtean, La Gaceta del Norte egunkariak Segurtasuneko Zuzendaritza Nagusiaren agindua jaso zuen, eta, bertan, hau ekartzen zen gogora: *“continúa en vigor la supresión de las*

32 ESTATUKO ALDIZKARI OROKORRA, 1937ko otsailaren 5a. Estatuko Gobernuak.

33 ESTATUKO ALDIZKARI OROKORRA, 1940ko urtarrilaren 13a. Herrizaintza Ministerioa.

34 MAÑARIKO UDAL ARTXIBOA. Hainbat dokumentu. A.D.Vizcaya.028/004 sig.

31 EL NERVIÓN. Ostirala, 1929ko otsailaren 11. 1. or.

*llamadas fiestas de Carnaval, y como consecuencia, queda prohibido el uso de disfraces, antifaces y caretas, tanto en la vía pública, como en cafés, casinos, círculos de cualquier clase y locales de espectáculos públicos. Únicamente se podrá autorizar, previa petición, algún baile de sociedad en círculos recreativos y culturales que lo celebren tradicionalmente, no tengan carácter carnavalesco y no trasciendan del seno de la entidad*³⁵. Agindu horiek diktadurak iraun zuen bitartean egon ziren indarrean, hau da, luzaroan. Horren ondorioz, bilbotarren belaunaldi bat baino gehiago Inauteriak ezagutzeko aukerarik gabe geratu zen. Garai horretan bizi izan gineno Inauteriak lapurtu zizkiguten, eta beste kontu asko ere bai.

Diktadura bukatutakoan, Inauteriak berreskuratu ziren, hala Bilbon, nola beste herri askotan. Kasu batzuetan, arrakasta handia izan dute, txantxa eta konpartsa gaurkotuekin. Hala ere, Bilbok ez du oraindik lortu konpartsak erabat berpiztea, iragandako historiak islatzen duen neurrian eta indarrarekin, kanten eta kritika sozialaren protagonista izan daitezen, Bilboko kaleetako ibilbiderako egoki jantzita.

35 LA GACETA DEL NORTE. 1957ko martxoaren 3a. 3. or.

KONPARTSAK ETA EKASLE-ERRONDAILAK

Bilboko Inauterietako ekitaldi eta ekintza batzuk banan-banan aztertuta, eta, lehenik eta behin, konpartsak eta ikasle-errondailak aipatuko ditugu, Erdi Arotik ezagutuak eta Bilboko Inauterietako osagai garrantzitsuak baitira. Konpartsa eta ikasle-errondailak kideek Inauterietarako berariaz sortutako koplak eta kantak abesten zituzten. Letra horietan, eguneroko bizitza islatzen zuten, kritikaz eta umorez. Horri dagokionez, aurkitu dugun Bilboko XVI. mendeko udal-akordio batek otsailaren 28ko data du, eta horrek Inauterietako jaien ondorioz egingo zela pentsarazten digu, egutegiko jai horiek aurrera edo atzera eramaten baitira Pazko Garizumakoaren arabera.

Hurrengo mendeetan, informazio gutxi aurkitu dugu Bilboko Inauterietako elementu horri buruz, eta are gutxiago Inauteriak egiteko zeuden moldeei buruz. XIX. mendean, informazio gehiago agertzen da konpartsak eratzen eta Inauterietako koplak kantatzen zituzten gazteen taldeei buruz. Kanten letrak egiteko, ezohiko gertaerak, ofizioen bat edo bestelako gaiak hartzen zituzten hizpide, eta umorez garatzen zuten, jendearen gozamen eta atseginerako.

Emiliano de Arriagak Inauterien adierazpide hori erakutsi zuen mendearen azken hamarkadetan, ordurako gainbehe-

ran -bere ustez-: *“Pero hubo un tiempo, en que bullían por las calles de la Invicta, entre grupos inocentes, mascaradas ingeniosas y ESTUDIANTINAS notables, con verdaderos estudiantes... de facultades (...) Porque las estudiantinas apócrifas de ahora se componen de soldados - con los ondaquines de su charanga - o de cojos, mancos, tuertos y lisados de toda clase ... sin facultades para nada (...) Que más que regocijo infunden lástima, con aquellas caras tiznadas y aquellos trajes deslabazados e indefinibles de mústia perca-*

*lina...”*³⁶

Bigarren Karlistada bukatu ondoren, 1877ko egunkariek aipamen bat edo beste jaso zuten: *“haciendo constar la salida de alguna que otra comparsa que han hecho revivir en el público los tiempos de las estudiantinas carnavalescas (...) nada ha habido de particular en los grupos de disfraces que han recorrido las calles, salvo uno de ellos, que conseguiría emocionar al público, pues llevan una pancarta que dice: “INUTILIZADOS DE LOS TERCIOS VASCONGADOS EN CUBA”. El lema ha sido suficiente para atraer la generosidad de los*

36 ARRIAGA, Emiliano de. “Vuelos Cortos de un Chimbo”, 111. or.

*bilbaínos que dejaron caer abundantes monedas en las panderetas de los postulantes*³⁷.

Bestalde, 1880ko hamarkadan, José de Oruetak ere ikasle-errondailak aipatu zituen, Valladoliden ikaslea izandako garaiak hizpide hartzean: *“se llegó también a formar una gran estudiantina de unos cuarenta vascogados, que en una semana de Carnaval recorrió Bilbao, San Sebastián, Vitoria y Haro, y la dirigía un estudiante de Durango, Urien, que luego fue compositor; Lalama, de Tolosa, era pandereta, Ignacio Murua, bandurria y yo guitarra, y fue inolvidable como divertida e interesante*³⁸.

Garai hartan, behin eta berriz adierazi zen Inauteriak hiltorian zegoen tradizio bat zirela. Hori zen, behintzat, egunkariak nabarmendutako sentsazioa. Berri laburren idazle batek honela azaldu zuen: *“en todas partes dicen que el carnaval acaba porque no tiene razón de ser en la vida moderna. En Bilbao también podemos decirlo: a pesar de haber sido apacible y hermoso el primer día y la mayor parte del tercero, las máscaras han sido pocas y las comparsas apenas merecen mencionarse; únicamente lo merece una que creemos procedía de Santurce, y que, acompañada de dos buenos tamborileros, que nos parece lo eran el de aquel Concejo, señor Uriola y otro de Portugalete, ejecutaban un baile muy variado, original y gracioso*³⁹.

1822an, Inauterietako maskarak eta mozerroak saltzeko iragarkiak egin ziren, eta Noticiero kexatu egin zen dekadenteak zirelako: *“aquellas vistosas y bien organi-*

*zadas comparsas que recorrían nuestra villa; aquella alegre juventud que en nuestros paseos públicos veíamos bromear a lo más selecto de nuestra sociedad y con un gusto y delicadeza que llamaba la atención de los oyentes y aun de los bromeados, han pasado a la historia por lo que a Bilbao se refiere; pues excepción hecha de los bailes de sociedad, donde aún se demuestra el buen gusto para la exhibición de trajes propios de Carnaval, por las calles de nuestra villa nada se ve que no sea grotesco. Por lo que hace a las estudiantinas, nada nuevo se ve tampoco, pues hasta el sacar los cuartos a todo prójimo para pasar alegremente estos días a costa del bolsillo ajeno, lo encontramos sin ninguna inventiva ni novedad*⁴⁰. Ez dakigu zein den testu horren egilea, baina Emiliano de Arriagak idatz zezakeen. Jarraian, ondoko egunkarietan aurkitu ditugun datuen laburpen bat egingo dugu. Lehenik eta behin, nabarmendu behar da argi eta garbi bereizten zituztela konpartsak eta ikasle-errondailak. Lehenengoez Inauterietarako berariaz sortutako letra satirikoak eta umorezkoak abesten zituzten, eta kideak mozerroa jantzita joaten ziren. Bigarrenez, berriz, beren kantuak eskaintzea zuten xede. Denak saiatzen ziren jaiak alaitzen, eta, beren emanaldien bidez, dirua lortzeko asmoa izaten zuten. Horrela gogoratzen du 1892ko El Nervión egunkariko albiste solte batek: *“buen número de estudiantinas y comparsas de todas clases recorrieron las calles de la villa, alegrando al vecindario con los instrumentos y sableando lindamente a cuantos transeúntes tenían la curiosidad de escuchar sus coplas.*⁴¹

Ikasle-errondailak ez ziren soilik bertakoak, batzuk kanpotik etortzen baitzi-

37 HISTORIA DE VIZCAYA A TRAVES DE LA PRENSA. Extraídos de los periódicos por Laura G. Corella. H. Gral. del Señorío de Vizcaya. X. liburukia. 24. or.

38 ORUETA, José de. “Memorias de un bilbaíno”. Ed. El Tilo. Bilbo, 1993. 120. or.

39 HISTORIA DE VIZCAYA A TRAVES DE LA PRENSA.... Op. Cit. 677. or.

40 HISTORIA DE VIZCAYA A TRAVES DE LA PRENSA.... Op. Cit. 758-59. or.

41 EL NERVIÓN. Astelehena, 1892ko otsailaren 29a. 3. or.

ren. 1895ean *La Española* eta Gasteizko *La Estudiantina infantil* aipatu zituzten. Bigarrenak, kaleetatik jotzeaz gain, bi eginkizunetan hartu zuen parte Arriaga Antzokian, eta arrakasta handia izan zuen: *“llegando al crescendo cuando la estudiantina cantó el “Guernicako-Arbola”*. Urte askotan jaso zen kanpoko ikasle-errondailek kontzertuak egiten zituztela, antzokian eta beste toki batzuetan -adibidez, udaletxean-, ongintzako zentro edo ekintzetarako funtsak biltzeko. Urte berean, ezinduen konpartsa bat atera zen, eta errieta eta guzti piztu zen kideen artean, baina Udalari esker ez zuen ondorio txarrik izan. Hurrengo urtean, urtero egin ohi zena egin zen: *“murgas de ciegos, cojos y mancos, más o menos auténticos, que recorrieron las calles de la población simulando sonando sus destemplados instrumentos y vestidos con ridículos “ternos” simulando disfraces (...) en años anteriores solían organizarse estudiantinas, que al mismo tiempo que tocaban bien, lucían vistosos trajes”*. Horrez gain, agintariekin jotzen jarraitzeko debekua ezarri zioten ikasle-errondaila bati -erredaktorea bat etorrita-, kantatzen ari ziren koplak aski moralgabeak zirelako: *“unas coplas bastante inmorales”*. Horrek guztiak argi berresten du Emiliano de Arriagak garai hartan erren, itsu eta mainguen konpartsa haiei buruz idatzitakoa: *“auténticos y apócrifos”*.

1898an hau idatzi zen: *“de los barrios populares de la población se han lanzado a la calle varias comparsas de entusiasmas partidarios de Baco y de Momo y han propinado al pacífico transeunte sablazos a diestro y siniestro (...) los tocadores de piano de manubrio se han despachado y continúan despachándose a gusto”*⁴². Egia esan, kaleetan musika egon behar zen ezinbestez.

Batzuek gainbeheran zeudela esan

arren, konpartsek eta ikasle-errondailek ateratzen jarraitu zuten, 1901ean deskribatutako hauen modura:

*“Desde muy temprano comenzaron a recorrer las calles de la villa dos comparsas, titulada una de ellas “Los mahometanos” y la otra “Los tres doctores” (...) A las once y media llegó procedente del Turkuestan la gran comparsa “Ili T ruppee dio Masscof ”. Sus individuos vestían caprichosos trajes de moda gedeónica y los instrumentos que tañían eran de nueva invención. Sobre todo, el saco de manos debía ser instrumento especial, pues todos ellos procuraban tomar la embocadura (...) Como el viaje había sido tan largo, la sed que tenían era espantosa (...) Ha sido esta Comparsa la nota del día, por los caprichosos trajes, las bonitas canciones, alusivas a esta villa, que entonaban y el humor de sus individuos. (...) El estandarte es lujoso y la mayor de chirene, figurando en el anverso el título de la comparsa con una alegoría caprichosa, y al reverso el manicomio de Bermeo, a donde parece dirigirse la comparsa, mientras uno de sus individuos pesca un besugo y el sol se esconde en el mar, todo ello son la inscripción: Todos vamos según veo, caminito de Bermeo (...) Un público numeroso seguía a la comparsa, celebrando el buen humor de los chimbotarras que formaban aquella”*⁴³. Hurrengo egunean honela jakinarazi zuen egunkari berberak: *“la famosa comparsa “Ili T ruppee dio Masscof ”, salió el 9 en el rápido para Tur Kaes Tas, desde donde ha participado por el telégrafo sin hilos, que volverá hoy al mediodía a Bilbao en los globos dirigibles que ha puesto a su disposición el famoso aeronauta Mr. Santos Gumont (...) Esperamos que el alcalde atenderá la petición que le hacen de cantar en el kiosko del Arenal en los interme-*

42 EL NERVIÓN. Igandea, 1898ko otsailaren 20a. 1. or.

43 EL NERVIÓN. Astelehena, 1902ko otsailaren 10a. 2. or.

dios del concierto de la banda municipal”.

1903an, Durangoko ezpata-dantzarien konpartsa bat eta arrantzaleen beste konpartsa bat nabarmendu ziren. Garai hartan, hasi ziren dantzarien taldeak Bilbotik hedatzen, eta beraz, ez da harritzekoa konpartsetan agertzea. Hain zuzen, urte horreketan hasi zen Udala Inauterietako ekitaldiei udal-zerga kobratzen, eta, lehen zehaztu dugunez, konpartsa gutxiagok hartu zuen parte horren ondorioz.

1909an, bederatzi konpartsa baizik ez ziren atera egunkarien arabera. Bestalde, hau gaineratu zuten: *“especial mención la de Pierrots, formada por jóvenes que, además de sus disfraces de buen gusto, saben lo que es cantar con afinación. (...) En la parte musical, resultaban de muy buen efecto los f autines de caña, acompañando a los instrumentos de cuerda. (...) Precedía a la comparsa un estandarte en el que muy bien pintado, a estilo escenográfico, se veía a Pierrot cantando a la luna. (...) Los disfraces de otras comparsas ninguna novedad ofrecían y los valientes que las componían ostentaban los nombres de “Los Húngaros”, “Los Rakis” y “Los Marinos” (...) También hubo una Murga gaditana infantil, cuyos pequeños componentes hubieran estado mejor en la escuela o en el regazo materno (...) Por cierto que cantaban algunas completas que no han debido de pasar por la previa censura del gobernador civil”*⁴⁴.

Garai horretan azaldu ziren konpartsen lehiaketak, eta parte-hartzaileei esker izenen berri ere badugu. Hala, 1910ean, bederatzi konpartsak hartu zuten parte, euria goian behean ari zela, kutsu literarioko koplak kantatzen. Izen hauek zituzten: “Los siete niños de Écija”, “Los Chirigoteros”, “Estudiantina de los Astró-

nomos”, ABC”, “La Goleta”, “La Palma”, “La Bilbaína”, “Los Astrónomos de 1910” eta “El Crimen de Cebollinos”. Gainera, koadrila batean hartz bat zegoen, eta dantza egiten zuen dunbalaren, txindaten eta kornetaren doinuan.

Hurrengo urteetan ere konpartsen lehiaketak izan ziren, haur-errondailen eta ikasle-errondailen ondoan. Sarritan, abesten zituzten kantak entzunda, kazetariak ez zuen ulertzen nola izan zezaketen agintarien baimena: “La murga”, “El Apetito”, “La Goleta”, “La Caravana”, “La rondalla Valenciana”, “La rondalla infantil de Deusto”, “La rondalla Aragonesa”, “La rondalla infantil Bilbaína”, “La Bilbaína”, “La rondalla Gijonesa”, “Los niños Llorones”, “La rondalla de la Colonia Aragonesa” eta “La Tuna escolar Zaragozana”.

Urte batean, Asturiasko bi talde atera ziren desfilean, kanta eta dantza tipikoak eginez, hain zuzen, beste eskualde batzuetako jendea Bilbora lan egitera etorri eta jaietan parte hartzen hasia zen garaian.

1913an sei konpartsa aurkeztu ziren Arriagako plazan izan zen lehiaketara: “La Palma”, “Los Indios”, “Los Cesantes”, “El Lirio de Dos Caminos”, “La Tuna Escolar Zaragozana” eta “Los danzantes Bilbaínos”. Hurrengo urtean ere maskara, konpartsa eta ikasle-errondailen lehiaketak izan ziren. Denek ez zuten parte hartu, baina asko ibili ziren kaleetatik, dena kolorez betez *“fuera de concurso, se presentaron el “Club de los Veinte”, compuesto por elementos de la Coral, que cantaron muy bien aires vascongados (...) otro número, también muy gracioso, presentado fuera de concurso, fue una numerosa troupe de jebos que jugaron un partido de football en el que abundaron los incidentes cómicos”*. Sin embargo, en años sucesivos irán surgiendo paulatinamente controles y prohibiciones de las autoridades que irán minando la fiesta.

⁴⁴ EL NERVIÓN. Astelehena, 1909ko otsailaren 22a. 1. or.

Hala ere, hurrengo urteetan, agintariak kontrolak eta debekuak jartzen hasi ziren pixkanaka, eta, horrenbestez, jaiaren azpiak jaten joan ziren. 1914an, eztabaida egin zuten udaletxean, konpartsa batek egindako kantu lizunei buruz egunkari batean agertutako salaketaz. Egunkariak zigorra ezartzeko eskatu zion Udalari, eta alkateak hau erantzun zuen: *“que siempre han sido los días de Carnaval de alguna laxitud y desenfreno, por lo cual es difícil reprimir algunos abusos, pero que no obstante tomaba nota de la denuncia, que averiguaría sobre el hecho y vería de implantar algunas reglas para el año siguiente”*⁴⁵. Konpartsek lehen bezala jarraitu zuten, kaleetatik ibiltzen, alkateak baimendutako eta baimendu gabeko koplak kantatzen, baina kontrolak eta debekuak gero eta handiagoak ziren. 1923an, Primo de Rivera jeneralaren diktadurarekin batera hasi ziren debekuak, eta Francoren diktaduran iritsi zen behin betiko debekua.

Idazle kostunbristek kantatzeko tradizio horren berri jaso zuten, bai eta XIX. mende amaieran eta XX. mende hasieran sortutako kanten musikak eta letrak ere. Besteak beste, Julián del Valle dugu, *“Mi Calle”* liburua argitara eman zuena. Liburu horretan, Inauterietako konpartsei buruzko artikulua batean, Cádiz en egiten zirenen antzekoak zirela esan zuen, eta haiekin jarri zituen harremanetan, adibidez, *“La Palma”*, *“Los Cesantes”*, *“Los Pierrots”*, *“Los Bebés”*, *“Los Marineros”*, *“Los Húngaros”*, *“Los Astrónomos”*, *“Los Bohemios”*, etab., mozorroa janzten baitzuten abesteko. Gainera, hau zehaztu zuen: *“la víspera de Carnaval, sábado, era costumbre trasladarse en formación, vestidos, pero sin antifaz o careta, a cara limpia,*

*ante el Gobierno Civil (...) la presencia de las comparsas en tal lugar suponía un acto de cortesía y agradecimiento por haberles autorizado la salida, con la aprobación de las canciones que, muchas de las veces y aprovechando que no hubiese algún guardia a la vista, se cambiaba la letra por otra que levantaba verdaderos sarpullidos”*⁴⁶ Horrenbestez, hasiera eman zieten hiribilduko eta hiribildutik kanpoko kaleetatik kantat-

8

9

zen ematen zituzten hiru egunei. Bestalde, artikuluan, konpartsa batzuen jarrerak eta jantziak aipatu zituen, eta konpartseroren bati gertatutako pasadizoak ere bai.

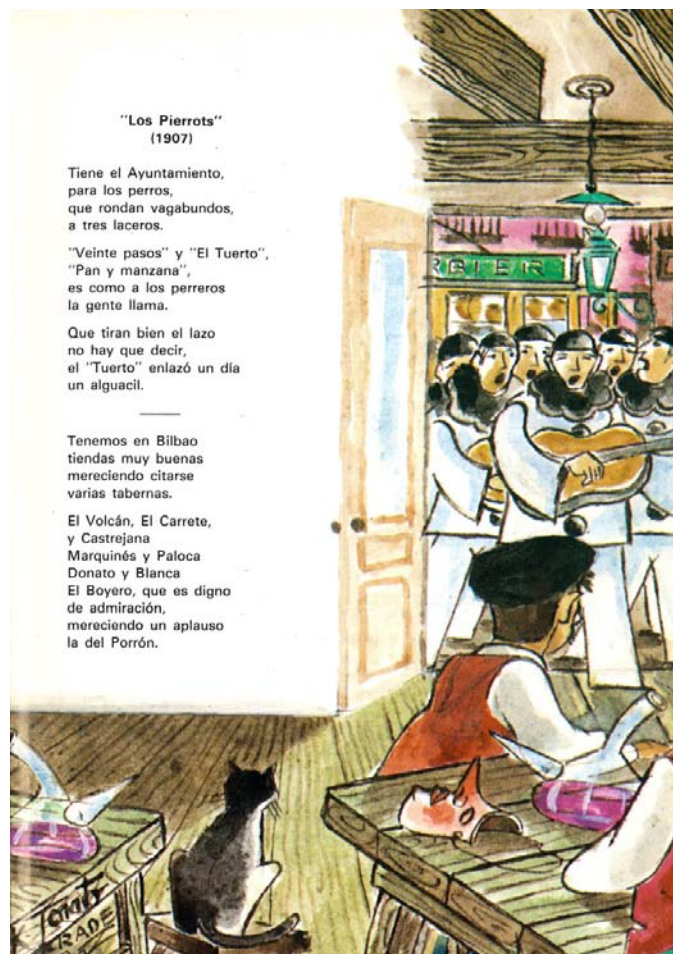
45 BILBOKO UDAL ARTXIBOA. Akta Liburua. 1914. urtea. 1. hiru-hilekoa. Otsailaren 25eko akta.

46 VALLE, Julián del. *“Mi Calle”*. El Cofre del Bilbaino. 1968. 156. or.

Julián de Echevarria “Camarón”-ek “Cancionero bilbaíno” lana egin zuen; eta, “Las Comparsas de Carnaval” izeneko artikuluan, informazio aski eta konpartsek sortutako kankak aurkitu ditzakegu. Besteak beste, ibilaldi labur bat egin zuen Inauteriaren sorreraz, eta, gero, Bilbokoa deskribatu, eta XX. mende hasieran izan ziren konpartsen zerrenda eman zuen, Julián del Vallek aipatutako konpartsa berberak eta aurreko mendearen amaieran ateratako beste batzuk: “Zapateros Ambulantes”, “Los Pescadores”, “Los Contemporáneos”, “Los Badulaques”, “Los Siete Niños de Écija” eta “Los Patriotas”.⁴⁷

Azkenik, Julián Alegría aipatu behar dugu, 1945ean “*Humorada Chimberiana*” (Carnavalescas) eman baitzuen argitara⁴⁸, eBertan, jaietako gertakariak eta jokabideak biltzen zituen hitzaurrearen ondotik, hainbat doinu eta konpartsen letrak zehaztu zituen.

Honaino, zenbait datu eman ditugu, garai hartako egunkarietan Bilboko konpartsei buruz zeuden datu ugarien arteko batzuk. Dena dela, gure ustez, gehiago egongo dira artxiboetan, oraindik aztertu gabe, batez ere musikei eta letrei buruz. Izan ere, konpartsek ezinbestez eskatu behar zuten baimena ateratzeko eta kanten letra onesteko, eta, beraz, ziurrena, dokumentazioa sortuko zen. Garai hartako egunkarien arabera, konpartsek alkateari eta, batez ere, probintziako gobernadoreari bidali behar zizkieten eskaerak. Hala, 1913an, La Gaceta del Nortek hau jakinarazi zuen: “*siguiendo tradicional costumbre, anoche desfilaron*

10

11

47 ECHEVARRIA, Julián de (Camarón). El Cofre del Bilbaino. 1969. 145. or.

48 ALEGRIA, Julián. “Carnavalescas bilbaínas”. K-Toño Fraderen ilustrazioak. ColecciónTemas Vizcaínos. XI. urtea, 121. zk., Bizkaiko Aurrezki Kutxa.

por el Gobierno Civil las diferentes comparsas que han de recorrer nuestra villa durante los próximos carnavales”⁴⁹. Horri dagokionez, urte batzuetan, kantatzeko eta aurkeztutako orriaren kopia inprimatuak saltzeko debekua ageri zen udal-dokumentazioan: “de cantar y vender las copias impresas de la hoja que presentaron”. 1882ko otsailaren 10ean, bertako txistularia zen Melchor Badiolak egindako beste dokumentu batean hau azaltzen da: “Que deseando los componentes autorización para que pueda recorrer libre y sin impedimento alguno las calles de esta villa; una comparsa compuesta de veinte individuos en los próximos días de Carnaval por título el “baile de las Brujas” (...) suplica le sea concedido permiso”⁵⁰. Hala, bada, eskaera egin zuen baimena eman ziezaioten; eta Udalak eskaera aintzat hartu eta “emanda” jarri zuen dokumentuan.

Bilboko Inauterietan ikusi denez, hiribilduan antolatutako konpartsekin batera, kanpotik etorritako konpartsek ere hartzen zuten parte. Batez ere, ikasle-errondailak izaten ziren, konpartsen helburu nagusietako bat dohaintzak biltzea baitzen, José de Oruetak Valladolide-tik bere ikaskideekin batera etorri zenean egin zuen moduan. 1881eko egunkarietako berri laburretan, jaiak hizpide hartuta, hau adierazi zen Bilbori buruz: “únicamente lo merece una que creemos procedía de Santurce, y que acompañada de dos buenos tamborileros, que nos parece lo eran el de aquel Concejo, señor Uriola y otro de Portugalete, ejecutaban un baile muy variado, original y gracioso”⁵¹.

Toki horietako artxiboetan hainbat

eskaera gorde dira, batzuk kaleetatik mozorrotuta konpartsan ateratzeko, “postular en comparsa disfrazados por las calles”, eta beste batzuk entseguak egiteko. Esate baterako, hona hemen Portugaleteko eskaera bat: “Que habiendo acordado en unión de varios jóvenes residentes en esta localidad, formar una comparsa que saldrían los próximos carnavales (si V.I. no dispone lo contrario) de conformidad con su propiedad destinar la bohardilla de la casa nº 9 sita en el muelle viejo para celebrar los ensayos de 8 a 10 de la noche y para poderlo efectuar solicitan de V.I. el correspondiente permiso”⁵². Interesgarria izango litzateke horrelako informazioa artxiboetan aurkitzea, dela udal-artxiboetan, dela Gobernu Zibilaren artxiboetan.

49 LA GACETA DEL NORTE. Igandea, 1913ko otsailaren 2a, 2. or.

50 BILBOKO UDAL ARTXIBOA. 1. Atala - Sig. 0073/038.

51 HISTORIA DE VIZCAYA A TRAVES DE LA PRENSA.... Op. Cit. 677. or.

52 PORTUGALETEKO UDAL ARTXIBOA. 1899. Hainbat partikular.

DANTZA PUBLIKOAK ETA SOZIEATEKOAK

Lehenik eta behin, Inauterietan, beti izan dira bi sexuentzako dantza sozialak. 1729ko auzian aipatzen ez badira ere, auzi horretan ez ziren aureskua eta jendaurreko dantzak falta, udal-txistularien doinuaz alaituta. Horixe zen haien bete-beharretako bat, hiribilduko jai guztietan jotzea jendeak atsegina har zezan, plaza zaharrean, San Anton elizaren ondoanizaten ziren dantzetan.

Denboraren poderioz, bestelako giroak agertzen hasi ziren udal-aktetan, giro erdi-pribatuak, eta horietan ere dantzatu egiten zen. Bizkaiko Foru Artxiboan, 1797ko otsailean egin behar ziren Aratusteei buruzko espediente bat dago. Horren arabera, Bilboko Udalak proposamena egin zuen jai horietan, gauez, bilera-aretoetan dantza egiteko, eta horrek eztabaida beroa piztu zuen kideen artean. Itxuraz,

azkenean, alde zeudenek irabazi zuten. Emanaldi horiek korrejidorearen baimena behar zuten, horrek auto hau egin zuen: *“se permite la función pública de baile dentro de la Sala Capitular en los tres días de Carnaval, con la precisa calidad, y estancia de haber de tener guardia en la puerta que no permita entrada a persona alguna de uno y otro sexo, que no sea conocida, y de las circunstancias correspondientes. Que la co-*

12

*branza de la entrada no pase de cuatro Rs., y que en el baile de contradanza, no exceda de ocho parejas, para excusar la confusión que siendo de mas ocasionan*⁵³. Baldintza horiek gorabehera, kapitular guztiak ez zetozen bat, besteak beste, alkatea. Hortaz, emanaldia egitea erabaki eta dekretatu zen, baina hau zehaztuta: *“que respecto a que en iguales funciones especialmente siendo nocturnas, no puede dejar de haber Juez que las presida, desde luego, hace presente al Sr. Corregidor que por ser la que contiene dicho auto contraria a lo que le dicta la conciencia, no*

13

53 BIZKAIKO FORU ALDUNDIA. Korrejimenduaren Atala. 0179/035 paper-sorta.

puede concurrir a ella". Hargatik, alkateak eskribauari adierazi zion erabakiaren berri eman ziezaion korrejidoreari, hark eman zuenez baimena, alkatearen iritziz hari zegokielako zeregin hori. Auto horretan, zortzi bikote zituen kontradantza bat aipatzen da.

Hurrengo urtean, beste horrenbeste gertatu zen, Francisco de Landa apaizak Bilbon idatzi, eta Madrilen bizi zen José de Guendica lagun minari bidalitako gutunari esker jakin ahal izan dugunez. Gutunaren arabera, Udalak bilera egin zuen jendaurreko dantzez hitz egiteko, *"y se disputó mucho si debían celebrarse o no en la Casa de la Villa"*. Azkenean, toki horretan egitea erabaki zen aho batez, *"con ocho reales de entrada para las personas distinguidas"*. El sacerdote también menciona otros actos como *"de día novilladas para el pueblo y ya se han puesto barreras, toril (...) La compañía de cómicos de mí tertulia está preparando dos comedias, así como tonadillas, sainetes, etc., y se divierten y nos divertimos mucho durante los ensayos."*⁵⁴

Ikusten denez, lokal itxietan jendaurreko dantzak egiten hasi ziren, eta, horietan, nola edo hala elitekoak ziren lagunek hartzen zuten parte. Dantza horietara sartzeko, ordaindu egin behar zen, baina sarreraren gehieneko prezioa finkatuta zegoen. Horrela, kutsu herrikoia eman nahi zioten ekitaldiari, dantza udaletxean bertan egiten zelako, langile publikoa zen txistulariak jotako doinuaren. Aldi berean, txistulariak bere betiko jarduerarekin jarraitu

behar zuen, eta plaza publikoan jo behar zuen lokal itxira joaterik ez zutenentzat edo joan nahi ez zutenentzat. Jabetza publikoko beste toki batzuetan ere antolatu zituzten dantzaldiak, adibidez, hiribilduko antzokian. 1822an, bidaiari eskandinaviar batek esan zuenez, Cádizko Gorteak omentzeko jai-ospakizunetan, dantzaldia izan zen Areatzaren aurrean eta itsas adarraren ondoan zegoen antzokian: *"hubo baile en el Teatro situado frente al Arenal y junto a la ría. El Teatro era un edificio de madera no muy espacioso. El tablado y la orquesta se hallaban nivelados con un suelo provisional de madera con el resto del patio de butacas. La fiesta resultó brillantísima. Las damas bilbainas más conocidas, la presidían sentadas en sendos sillones desde el fondo del escenario. Un numeroso público de clase media acudía como espectador respetuoso a los palcos y anfiteatro para contemplar sus incidencias"*⁵⁵. Antzoki hori 1827an suntsitu zuten, eta, handik gutxira, beste bat eraiki zuten haren tokian. Bidaiariak musika eta dantzarienezako oholtzaren egoeraz egiten duen deskribapena ikusita, Inauterietako dantzetarako erabiltzen zen oholtza berbera da, udal-aktetan hainbat aipamen agertzen baita antzokian dantzetarako jartzen zen oholtza birgaitzeko zegoen beharraz: *"el tablero del teatro que se coloca para los bailes"*⁵⁶.

Hiribilduko antzokia desagertu ondoren, kanpotar ugari etortzen zenez *"con motivo de la concurrencia de los Sres. forasteros"*, abuztuan korrida handiak egiten ziren, eta bilbotarrek ere hala nahi izango zutenez, 1827tik aurrera, Udalak ondokoa erabaki, eta ediktu baten bidez iragarri

54 REVISTA TXISTULARI, 155. zk., 1993. URTEA. "Los Carnavales Urbanos Vascos del siglo XIX. Las Fiestas Burguesas de la estabilidad social y política". Gutuna Derioko BEHAN dago. Santiago Apostoluaren parrokia. Hainbat paper. 9A 380 mikrofila. José de Guendica eta Francisco de Landa jaunaren kartularioa. Katalogatu gabe. Ofizioa. 1798/otsaila/17.

55 AREILZA, José María. "Bilbao en 1822". Boletín de la R.S.V.A.P. 1945 urtea. 55/71 or.

56 BILBOKO UDAL ARTXIBOA. Akta Liburua. 1854 urtea. 0288 Akta Sig. 1854-05-29ko akta. 79. or.

zuen: “*dar un baile gratis en su casa Consistorial y en la del Iltre. Consulado*”⁵⁷. Ediktuan, honela justifikatu zuten: “*por no ser suficiente el local de la Casa del Café de don Nicolás Delmas para la celebración del baile anunciado*”, esanez “*los concurrentes al baile deberán presentarse con toda etiqueta, prohibiendo la entrada a toda persona que se presente con chaqueta levita, basquiña y mantilla*”.

Hurrengo urtean, Fernando VII. Bilbora etorri zela eta, dantzak egin ziren berriz udaletxeko aretoetan eta Delmas kafetegian. Udaletxeko dantzetara sartzeko, gau-jantziz joan behar zen nahitaez: “*que las señoras se vistan de baile con manga corta, vestido redondo, y escotado lo menos posible. Los hombres deberán llevar frac negro, calzón corto negro o blanco, medias de seda y zapato con hebilla; los que lleven uniforme podrán entrar con él de pantalón y bota (...) En el baile del café se admitirá a las señoras de manga larga, siendo decente, y a los hombres con pantalón y bota, pero sólo bailarán los que lleven zapatos excepto los que van de uniforme*”⁵⁸.

Toki itxi horietan egiten ziren dantza-motei dagokienez, XVIII. mendearen amaieran kontradantza aipatzen da, Fernando VII.ak 1828an egin zuen bisitan Frantziako kontradantzak eta dantza ingelesa, eta José María de Aranguren 1839ko ordainagiri baten arabera Foruen berrespena ospatzeko jaietan jo zuen orkestrari edo musika-bandari egindako ordainketa dantza hauei zegozkien: “*por copias de cuatro tandas de Rigodones, cuatro vales, una Mazurca y una Galop*”.

Ezinbestez nabarmendu behar da, dantza dotore horiekin batera, Areatzan

bertako ohiko estiloko erromeriak antolatzen zirela: “*al son de los tamboriles y las gaitas, o zarrabetes bailaron los inocentes artesanos que olvidaban su costumbre de recogerse con el sol*”⁵⁹.

Ikusten denez, hiribilduko maila sozialek ondo pasatzeko zituzten moldeak bereizi egiten ziren, eta dantzak ere bai. Kasu batean orkestrek jotzen zuten, eta bestean, berriz, tradiziozko tresnekin jotzen zen. Batzuei gogora ekartzen zaie ahaztu egiten zitzaizela eguzkia ostentzearekin batera etxeratzea, eta, besteei dagokienez, ez da aipatzen zein ordutan bukatzen zuten dantza, baina, ziurrena, ondorengo datu batzuetan islatzen denez, ez ziren lehenago etxeratuko.

14

57 BILBOKO UDAL ARTXIBOA. Akta Liburua. 1827. urtea. 0249 Akta Sig. 1827-08-31ko akta. 170. or.

58 LABAYRU, Estanislao J. de. “Historia General del Señorío de Bizcaya”. VIII. liburukia, 627. or.

59 LA CELEBRE DÉCADA DE BILBAO. Bilbo: Imprenta de Basozabal. 62. or.

Hiribildutik gertu dagoen eta handik gutxira Bilbok bereganatuko zuen Deustuko Udalak 1827an egindako akordio batean, danbolindariaren lanegunak zehazten dira, eta aditzera ematen da egun batzuetan musika indartu eta beste danbolindari bat ekarri behar zela danbolindariaren kargura, besteak beste, Aratusteetan: bi danbolindariaren lanaldiak, kontratuaren arabera. Antza, soldataz gain, baimena zuten zerbait gehiago kobratzeko, baina “*lunes y martes de Carnestolendas y en las otras romerías no llevará interés alguno a los que quieran bailar en la plaza o sitio donde se celebre la función, y que lo que podrá cobrar a los hombres en los demás días de diversión no pasará de cuatro mrs. y de dos a las mujeres*”⁶⁰. Ikusten denez, dantzagatik kobratuta ere, prezioa neurrizkoagoa da lokal itxikoa baino.

Lehen esan dugunez, XVIII. mende amaieratik aurrera, jende dirudunak plazako dibertsioa utzi zuen pixkanaka, eta leku itxietako dantzetara joaten hasi zen sarrien. Bilakaera hori ondo jasota dago *Viaje Pintoresco por las Provincias Vascongadas* lanean: “*los bailes de salón serios y de máscara desde Navidad a la Cuaresma, lejos de declinar, van adquiriendo mayor boga cada día*”⁶¹. Horren ondorioz, Udala bi toki desberdinetan hasi zen dantzak antolatzen, giroa eta dantzak ez baitziren berdinak, eta jotzen ziren musika-tresnak ere ez. Txistulariek ahalegina egin zuten lokal itxietako giro berri horretara jartzeko, per-

kusioa suabeago eginez, eta danbolinari ordez txun-txuna erabiltzen hasi ziren horretarako, baina ez zuen arrakasta handirik izan.

Antzoki, kafetegi eta etxe partikularretan antolatutako Inauterietako dantza sozialekin jarraituz, XIX. mende gehienera, garrantzi handikoak izan dira Inauterietan. 1829an, Inauteriak ospatzeko eskaerak eta onarpenak agertzen dira udal-aktetan: “*se verifiquen los tres días de Carnaval con toda etiqueta y circunspección*”, poniendo el Ayuntamiento las condiciones y los horarios para que dichas funciones “*se celebren con el decoro correspondiente*”⁶².

1834an, antzoki berria eraiki ondoren, baimen ugari eman ziren Inauterietako maskara-dantzak egiteko, eta, sarritan, “ohikoa den bezala” formula gaineratu zen: “*como es costumbre*”. Eskaerak jasotzen zituzten aktak egoteaz gain, beste akta batzuetan dantzek emandako kontuak aurkezten zituzten eskatzaileek, eta ehuneko kopuru bat bideratzen zuten on-

60 DEUSTUKO UDAL ARTXIBOA. “Akta Liburua. 1827. urtea”. 287. Sig. Bilboko Udal Artxiboa.

61 HORMAECHE, Francisco de. “Bilbao”. *Viaje Pintoresco por Las Provincias Vascongadas*. Bilbo, 1846. 79. or.

62 BILBOKO UDAL ARTXIBOA. Akta Liburua. 1829. urtea. 0251 Akta Sig. 14-15 or.

gintzako establezimenduetarako, gehienbat erruki-etxerako. Adibidez, 1840an %15 eta 1850ean %5. Beste kasu batzuetan, esate baterako, 1857ko urtarrilaren 12ko aktan, hau jakinarazi zioten Udalari, Errondako dantza-etxe (“casa del baile”) bati buruz: *“no haberse guardado el orden que se requiere en el baile que se daba en dicha casa. Aunque los bailes ya no se dan hasta que llegue el Carnaval, dio conocimiento al Señor Gobernador, por quien se dio la licencia, para que llamando al que hacía de Presidente del baile, le mandase se hagan las prevenciones oportunas”*⁶³.

Hiribilduko antzokian dantzak egiten jarraitu zuten, baina etenaldi eta arazo batzuk izan ziren. 1857ko baimen-eskaeran, aurrez galdetu zioten Udalari ea baimena eman behar zuen oztopo batzuk konpontzeko, alkateak ardura hau zuela aintzat hartuta: *“de cuya competencia es el conceder o negar el permiso para toda clase de diversiones públicas y presidirlas cuando no lo haga el Jefe Político si éste se halla ausente”*. Inauterietako asteartean maskara-dantza egitea erabaki zuten, azken urteetako ohiturari eusteko: *“se siga la costumbre de los últimos años”*.

Hurrengo urtean, txosten bat aurkeztu zen, eta, bertan, Antzokian egiten ziren dantza horietan izaten zen nahasmenaren berri eman zen, bai eta dantzak kentzeko proposatu ere. Sinatzaileak -Carlos Adan de Yarzak- egindako alegazioak ikusita, Udalak hau erabaki zuen: *“que no se den en el presente”*. Hona hemen paragrafo batzuk: *“el completo desorden que allí se observa, puesto que la embriaguez de algunas personas y la falta de decoro, convierten el Teatro en una plaza pública o en una taberna, en que no son tolerables semejantes*

*libertades en las grandes reuniones nocturnas de mayor algazara y expansión (...) los unos están ya ebrios antes de entrar en la casa, los otros que emplean la noche en embriagarse, y algunos que aunque por su educación y posición social parecía debían huir del desorden se complacen y entretienen en fomentarlo (...) el Teatro se asemeja a una plaza de tumulto, nadie se entiende (...) y la autoridad tiene que ser hasta cierto punto imposible”*⁶⁴. Nabaria da hori etxe oneko jendearen arrazoibidea zela, klase ertaineko edo goi mailako jendearena, toki horretan neurritz jokatzeari eskatzen baitzuten. Urte horretan eta hurrengoan, helburua lortu zuten. Ez dakigu noiz arte egin zion uko Udalak, baina 1869an, Hiribilduko Antzokian zeuden arazoak zirela eta, hau erabaki zuen: *“no conceder permiso en lo sucesivo, para que pudieran darse bailes en el patio del teatro de esta villa, en atención al deterioro que podía sufrir el edificio”*⁶⁵.

Bitartean, dantza pribatueterako guneak zabaldu ziren, eta Sociedad Bilbaína eratu ondoren, bera ere sartu zen aretoen zerrendan.

Mende erdialdean hiribilduko senideek eta lagunek Mexikon zeuden Gaminde anaiei idatzitako gutun-bilduma -Juan Carlos de Cortázarrek argitara emandakoa- aztertuta ere, garai hartako Bilbo ezagutu dezakegu⁶⁶. Batzuk zein besteak Bilboko merkataritzako burgesiako kideak ziren, eta gutunetan jasotako deskribapenak beren zirkulu soziala eta beren hotel eta txaletetan egindako dantzaldiak islatzen zituzten. 1851ko gutun batek honela dio:

64 BILBOKO UDAL ARTXIBOA: Akta Liburua. 1858. urtea. 0293 Akta Sig.

65 BILBOKO UDAL ARTXIBOA: Akta Liburua. 1869. urtea. 0302 Akta Sig. 8 vº. or.

66 GORTAZAR, Juan Carlos. “Bilbao a mediados del siglo XIX. Según un epistolario de la época y otras págnas”. Col. El Cofre del Bilbaino. Librería Arturo, Bilbo, 1966.

63 BILBOKO UDAL ARTXIBOA. Akta Liburua. 1857. urtea. 0291 Akta Sig.

“El Carnaval ha sido bastante soso, según dicen, pues yo ni aún he visto las máscaras de la calle. Los bailes que parece han estado muy animados son los de la casa de Doña Eugenia (Cearreta), uno el jueves gordo y el otro el segundo día de Carnaval. Hubo muchos de la “Pastelería”⁶⁷ disfrazados, que embromaron mucho, sobre todo dos que nadie dice quienes son. A la Dolores S. (Santaluri) la pusieron llorando pero, según cuentan, no fueron insultos, sino mucha pesadez en lo que le dijeron. Es cierto que ella se picó muy pronto y les dijo que no tenían educación. También embromaron a otras. M. y D. (Dolores Zumelzu y Dolores Chirapozu) fueron de máscara; la primera lo negó, pues ya recordarás que estaba mal con Zearrote y ha chocado fuera. Parece que la conocieron muy pronto (...) a la noche hubo baile en el teatro”.

1855eko gutun batean neskak batetik honela dio: “por fin, volvió ya toda la gente que salió por miedo al cólera, y con esto Bilbao ha vuelto a estar normal, y el último abono del teatro, que ha sido de catorce

funciones de zarzuela, ha estado concurrido, sobre todo los tres días de Carnaval y los beneficios. El domingo de Carnaval dieron baile en la Filarmónica, pero dicen estuvo muy frío. La mayor parte de las señoras no fueron vestidas de baile, pues no les dieron tiempo, por haberse dispuesto dos días antes. En este baile lo que han fallado han sido hombres; parece que la mayor parte eran pollos, así es que las muchachas estaban muy fastidiadas. En casa de Eugenia hubo baile el martes. Duró hasta las dos de la mañana y dicen que estuvo muy bueno y animado, pero que no hubo tanta gente como otros años, sin duda porque no han admitido máscaras. Este año, como los días de Carnaval ha hecho buen tiempo, ha habido muchas máscaras por las calles. Algunas fueron a la Banqueta y dijeron cosas desagradables a las señoritas, entre

16

⁶⁷ Hiribilduko gazte-talderik garrantzitsuenaren zen. Pastelería del Suizo-n biltzen ziren, eta, hori dela eta, “pasteleros” (gozogileak) esaten zieten.

17

ellas a Pascualita Arana, y lo peor es que lo hacían tan alto que lo oían los que pasaban”.

Jende dotorearen jai pribatuaren ondoan, kaleetan ez zen herri-giroa falta: dantza tradizionalak, udal-txistulariek eta beste musikari batzuek jotako doinuak, aurrekuak eta dantzak korroan, Genaro P. de Villa-Millek deskribatu eta margotutako hiribilduko kale eta plazetan⁶⁸.

⁶⁸ DE LA ESCOSURA, Patricio y PÉREZ DE VILLAMIL, Genaro: “España Artística y Monumental. Vistas y

1880an, antzoki berria eraikitze-ko proiektua aurkeztu zen, baina, antza, zaharra erabiltzen zuten artean. Izan ere, udal-aktaren arabera, errentatzaileak hala eskatuta, errentamendua eduki bitartean errentatzaileari egoki iruditutako maskara-dantzak egiteko baimena ematea erabaki zen. Handik lau urtera, baimen bera eman zuten otsaileko lau egunetan. Urte berean, Sociedad el Sitio-ri baimena eman zioten Piñata egunean dantzaldi bat egin zezan antzoki horretan.

Garai horrexetan, elkarte edo sozietate partikularrak hasi ziren jardunean, adibidez, Filarmónica izenekoa, eta horiek ere Inauterietako dantzak antolatu zituzten. “Historia de Vizcaya a través de la prensa” lanak hone-l dio 1880. urteari dagokionez: “*Las reseñas de los bailes de carnaval se llevaron no pocas líneas de la prensa. Los había en los Campos Elíseos, en los salones de La Amistad, de Lazúrtegui,*

obligación de acompañar a los jóvenes, no se perdían una”⁶⁹.

Hiribildua barrutik zabaldu ahal, jai-esparrua Plaza Zaharretik Areatzara eramán zen, eta, gero, Plaza Barrira. Bi gune horietan kioskoak eraiki zituzten musika-banda berrientzat. Horrenbestez, toki horietan, herri xeheak ondo pasatzen zuen, tradiziozko musika-tresnen eta Udalak kontratatutako musika-banden doinuán. Adibidez, 1885ean lehiaketa aterá zen banda bat kontratatzeko bertaratuak

19

18

de “Amigos del País”, en el Liceo Bilbaíno, etc. Resumiendo, que la juventud lo pasaba bien (...) y los padres, que por aquella era su

alaitu eta entretenitzeko: Tocarán en el quiosco del Arenal, si hace buen tiempo, o en la Plaza Nueva, si hace malo. Entre los días obligados a tocar están el segundo y tercer día de Carnaval.

Inauteriak izan ziren azken aldia, Francoren altxamendu militarren ondoren erabat debekatu ziren artekoa, garai hartako egunkarien berrietatik jasoko dugu. Garai hartan, Etxetxua plaza zen jende xume eta langilearen artean ospe gehien zuen dantza-esparrua. Honela esaten zen 1902an, ordurako Bilbok berega-

descripción de los sitios y monumentos más notables de España”. Hauser y Menet, Paris 1850

69 HISTORIA DE VIZCAYA A TRAVES DE LA PRENSA.... Op. Cit. 556. or.

natuta izan arren: “*la anchurosa Plaza de la República que fue de Abando*”. 1892ko ohar baten arabera, hantxe erakusten zuten beren xarma gure neskame gailenek, gitarren eta musikaren erritmoan. Plaza horretan, leku askotako jendea biltzen zen, garai hartan kanpoko langile ugari baitzeuden, Bizkaian sortzen ari ziren industrietan lan egitera etorriak -hala Bizkaiko beste herrietatik, nola beste eskualde batzuetatik-, eta neskato asko ere bai, hazten ari zen hirian zerbitzatzera iritsiak.

Plaza zabalean kiosko bat zegoen. Bertan jo ohi zuten musika-bandek eta danbolindariak, korroak ere izaten ziren, maiz gitarrekin eta bandurrieekin edota beste musika-tresna klasiko batzuekin, eta jendeak herri-doinuen hotsera egiten zuen dantza. Era berean, plaza horretan moztortzen zen jendea, eta, bertan, izaten ziren Inauterietako ekitaldiak, nola-halako tradiziozko zaporez, 1909ko aipu baten arabera “*En la Casilla abundaron los mamarrachos, sin faltar los osos y los individuos que toda su alegría la cifran en pasar triunfantes una escoba y un cencerro, con la cara embadurnada de betún*”⁷⁰. Eliseoko Zelaietan zeuden lorategiak ziren herri-dantzak egiteko entzute handiko beste tokietako bat. Sarrera ordaindu behar zenez, diru gehiago zuen jendea joan ohi zen bertara. Mañé y Flaquer-ek lorategi hauek aipatu zituen

1880an, egin zuen bisita deskribatzean: “*especie de Campos Elíseos, donde mediante una módica entrada van a bailar los artesanos de Bilbao*”⁷¹. Egunkarietako iragarkiek emanaldiaren berri ematen zuten: musika-banda, danbolindariak eta korroak itsuen musika-rekin.

Horrez gain, Udalak estalita zegoen beste leku bat zuen: Euskalduna frontoia. 1897an, enpresaburu batek frontoiaren errenta m e n d u a

²⁰ eskatu zion Udalari, kantxan dantzak egiteko. Eskaera horrek eztabaida luzea piztu zuen zinegotzien artean, batzuk baimenaren kontra baitzeuden argudio hauek oinarritzat hartuta: “*que siendo evidente que los bailes de máscaras constituyen una gran inmoralidad, el Ayuntamiento de ningún modo debía autorizarlos en sus mismas dependencias, tanto más cuando la referida autorización se oponía a las cláusulas del contrato de arrendamiento que únicamente autorizaba al juego de pelota*”⁷². Perezagua Jaunak gertaera hau aprobetxatu zuen inauteriararen kentzea eskatzeko lehen deskribatu den bezala. Azkenik, baimena eman zuten dantzaldia egiteko. Eta arrakasta handia izan zuenez, 1902an frontoi horretan dantzaldi publiko gehiago egiteko ideia sustatu zen, kantxa dantza-areto bihurtuta, ondo apainduta eta foku elektriko handiekin argizatuta.

70 EL NERVIÓN. Astelehena, 1909ko otsailaren 22a. 1. or.

71 MAÑE Y FLAQUER, D. Juan. EL OASIS. “Viajes al País de los Fueros”. V. Liburukia. 148. or.

72 BILBOKO UDAL ARTXIBOA. Akta Liburua. 1987. urtea. Otsailaren 26ko akta.

1912an, hau idatzi zuten: “*el Carnaval se despidió con los bailes, que se celebraron en el Sitio, Centro Castellano, Círculo Burgalés, El Sagu-sar, Colonia Aragonesa y Teatro de los Campos Elíseos y Circo del Ensanche*”. Kanpotik etorritako jendeak, iraultza industrialaren ondoriozko aberats berriek, beren jolas-guneak sortu zituzten pixkanaka, Bilboko bizitzan eta jaietan parte hartuz.

Dantzaldi publiko eta pribatu horiek izateaz gain, iraultza industrialaren ondoriozko aberats berriek Sociedad Bilbaína eta berean etxe dotoreetan ospatzen zituzten Inauteriak. Esate baterako, 1911n Zubiria jaun-andreek jaia egin zuten Deustun zuten jauregian, eta Bilboko gizarteko jende gailena bertaratu zen. Hurrengo urteetan, jaia egin zuten berriz, eta beste horrenbeste gertatu zen zabalgunekeo Escauriaza finkan, garai hartako prentsak jaso zuenari jarraikiz: “*el palacio de los Señores Escauriaza (don Dámaso) fue asaltado ayer por un grupo de elegantes señoras y señoritas*”.

Nabaria da dantza -hala leku publikoetan nola pribatuetan- funtsezko osagaietako bat izan dela Bilboko Inauterietan. Garai hartan jendea mozorroa jantzita joaten zen dantzaldi horietara, eta historian barrena lehen bezala ospatu dira, agintari puritanoek gainerako ekitaldiak galarazten zituztenean ere bai.

21

22

ZAHAGI-DANTZA

J.C de Cortázarren XIX. mende erdialdeko gutun-bildumara berriz joz, jarraian azalduko dugun gertakariak argi adierazten du landa-guneetan egiten ziren eta egiten diren tradiziozko Inauterien jai-osagaietako bat: zahagi dantza edo zaragi dantza. Testuak honelaxe dio: *“El tercer día hubo novillos por la mañana; a las doce salieron unos vestidos de estudiantes y también una comparsa de doce turcos con dos pellejos llenos de aire y con unos palos y tamborilero (que era el hijo de la Morena) por delante, como solían salir antes”*⁷³. Horixe da zahagi-dantzari buruz aurkitu dugun aipu bakarra, eta balio gehigarria du, lehenago ere bazela ematen baitu aditzera: *“como solían salir antes”*. Hortaz, bada, gaur egun landa-guneetako folk ekitalditzat jotzen diren jarduera asko, lehenago, hiribildu nagusietan ere egin izan dira. Bereziki nabarmendu behar da turkoen konpartsa bategen egiten zuela zaragi dantza, makila batzuk hartuta. Folklorista askoren arabera, antzinako erritualetan du sorburua -zenbaiten ustez nekazaritzan-. Euskal Herriko hainbat lekutan gaurdaino gorde da.

Udal-kontu edo -aktetatik jasotako informazioa oso mugatuta dago. Inauteriek askoz ere jarduera gehiago dituzte, askoz ere askotarikoagoak dira, baina, jai herrikoia denez, informazio hori ez da aktetan islatzen. Aktetan, udalek egindako ordainketak baizik ez dira jasotzen. Partikularrek ordaindutako mozorroak eta jarduerak, berriz, ez dira agertzen. Hori dela

eta, ez dugu datu gehiagorik dantza honi eta beste batzuei buruz, baina, ziurrena, Bilboko plazan dantzatuko zuten.

23

⁷³ GORTAZAR, Juan Carlos. “Bilbao a mediados del siglo XIX. Según...” Op. Cit. 220. or.

ZEKORKETAK – SOKAZ LOTUTAKO ZEZENAK

Inauterietan, beste jai batzuetan bezala, Udalak zekorketak kontratatzen zituen jendeak ondo pasa zezan. Normalean haragietako ikuskatzailea arduratzen zen zekorrek aurkezteaz. Ziurrena, abelburuak emateko betebeharra izango zuen, kontratua betez. Hala ere, 1844ra arte, ez da agertzen Udalak zekorretarako egindako ordainketen aipamenik. Zalantzarik gabe, zekorketak urte hori iritsi baino lehenago ere egingo ziren, Bilboko jaietako osagaiak baitziren aspalditik. Urte horretan, ikuskatzaileak zera aurkeztu zuen: “los gastos ocasionados con motivo de las funciones de novillos en el último Carnaval”⁷⁴. Hurrengo urtean, urtarilaren hogeiko akta baten arabera, jaietako zinegotziek kontzejuari galdetu zioten ea egin behar zen urtero egin ohi zen emankizun hori: “que generalmente se acostumbra todos los años”. Zinegotziek erabaki zuten egokia zena xedatzea hori egiaztatzeko. Gero, aurkeztutako kontuak aztertzean, argi ikusiko dugu Inauterietako hiru egunetan izan zirela zekorketak.

Hurrengo urteetan ere ordainketak egin zituzten. 1949an hamar zekor jokatu ziren, kontu-hartzaileak haien demerituz aurkeztu zuen kontuaren arabera. Harritzekoa da, aurreko akta baten arabera, zekorketak izan behar ziren edo ez erabakitzeko galderaren aurrean -dibertsio horren kostua oso handia zen eta-, urte horretan ez egitea erabaki baitzen. Akordio hori egon arren, antza, zekorrek jokatu zituzten. Urte batzuetan, lehen aipatutako demerituaz gain, hiltegiko morroiei zekorrek jokat-

zeagatik ordaindutakoa adierazi zen: “*mozos del matadero por correrlos*”. Hurrengo urteetan, Udalak Inauterietako zekorketak ordaintzen jarraitu zuen. Normalean hamar zekor izaten ziren.

J.C. Gortazarren gutun-bildumak ikuspegi interesgarria eskaintzen digu jai hauek XIX. mendearen erdialdean zuten itxuraz. 1851ko gutun batek honela dio: “*Os voy a dar algunas noticias de las cosas del Carnaval. El primer día por la mañana hubo novillo, pagado por los del café: tenía una careta con barbas y anteojos y una banda por todo el cuerpo. Le sacaron del café con la música, fue por las calles del Arenal, Bidebarrieta, Correo y la Plaza Nueva, y allí empezó a llover y le llevaron al matadero. Máscaras hubo pocas. A la tarde hubo cuatro novillos en Albia, que no valieron nada, y dos en la Plaza Vieja, muy buenos. El segundo día hubo pocas máscaras y a la tarde novillos, solamente dos en la Plaza Vieja. El tercer día hubo novillos por la mañana (...)* y a la tarde novillos en Albia, y en la Plaza Vieja dos que duraron muy poco, pues al primero, aunque era muy bueno, se le cayó una marica y le tuvieron que retirar, y al segundo le sacaron por las calles”⁷⁵. Zekorrek aterat-

24

74 BILBOKO UDAL ARTXIBOA. “Akta Liburua. 1844. urtea”. 0280 Akta Sig.

75 GORTAZAR, Juan Carlos. “Bilbao a mediados del siglo XIX. Según...” Op. Cit. 220. or.

zeaz gain, antza, mozorrotu egiten zituzten.

Jaiak izan aurreko 1870eko udal-akta batean, urte horretan Udalbatzan piztu zen eztabaidaren berri ematen da. Eztabaida luzea izan zen, zekorrak kaleetatik jokatu behar zituzten edo dibertsio herrikoi hori ezabatu behar zen erabakitzeko. Izenezko bozketa egin, eta hurrengo Inauterietarako kentzea erabaki zen: “se acordó que, para reemplazar la diversión suprimida, la banda de música municipal recorra las calles de la población los mismos días y horas que debía salir el novillo”⁷⁶.

1880ko prentsak El Correo Vascongadok Udalari egin zion eskaera ahomentatu zuen. Dibertsioa berriz ezartzeko eskatu zuen, erraza eta kaltegabea zelako. Beste egunkari bateko iruzkingile baten aurkako iritzia biribila da *“enhorabuena que en tales días se permitan diversiones que no desdigan de la cultura de Bilbao, pero sería altamente censurable que entonces, o en cualquier otra ocasión, se permitiese la salvajada de los novillos de cuerda que son ocasionadísimos a sustos, caídas y accidentes graves y dan malísima idea de la cultura del pueblo que con tales brutalidades se divierte”*⁷⁷. Hurrengo egunetan, aipamen ugari izan ziren Inauterietan jokaturako zekorrei buruz, eta Eliseo Zelaietan jokaturakoak nabarmendu ziren, besteak beste. Ildo horretan, 1895eko El Nervión egunkariak honela zioen: *“Campos Elíseos - Grandes funciones para los tres días del Carnaval desde las tres de la tarde hasta el anochecer, con asistencia de la brillante banda de Santa Cecilia y la de tambo-rileros del país (...) Además habrá músicas de ciegos (...) Se correrán tres bravos novillos. (...) En el jardín se alquilan caretas y*

*dominós”*⁷⁸.

Normalean, zezenak Orozkokoak izaten ziren: *“los aficionados al arte de Cúchares, hicieron su agosto de golpes, cogidas y achuchones pues que los de Orozco pegaban firme”*.

Nabaria da jai honek arazoak dituela, eta sentsibiltate desberdinak daudela, garaien eta adinaren arabera. Hortaz, hainbat gorabehera izan dira ohitura tradizional honen ospakizunetan, eta gaur egun ere kenduta dago hiribilduaren jai-programatik.

76 BILBOKO UDAL ARTXIBOA. “Akta Liburua. 1870. urtea”. 0303 Akta Sig.

77 HISTORIA DE VIZCAYA A TRAVES DE LA PRENSA.... Op. Cit. 548. or.

78 EL NERVIÓN, Asteartea, 1895eko otsailaren 26a. 2. or.

KARROZA DESFILEAK KALE NAGUSITIK

XIX. mendean, batez ere bigarren erdialdean, aldameneko elizateak eta bereziki Abando izan ziren bilbotarrek udalerrian zegoen espazio gabeziari konponbidea emateko aurkitu zuten aldea. Hasieran, dirudunak hasi ziren luxuzko jauregiak eraikitzen bizitzeko, baina, mende hasierarako, hiribilduak inguruko lurralde osoa zuen bereganatuta. Horren ondorioz, ingurunea anexionatu ondoren eraikitako plazetara edo kale berrietara eraman zituzten jai-gune asko.

Hala, Kale Nagusi berria toki egokia zen ekitaldi batzuk egiteko, batez ere maila sozial jakin batekoak. Adibidez, 1899an karroza-desfile handia antolatu zen, eta egunkariak honela jaso zuten: *“la buena sociedad bilbaína prepara sus carruajes mas lujosos para que el espectáculo tenga la mayor brillantez y sea digno de la villa invicta”*⁷⁹. Egunkari berberak hurrengo egunean -otsailaren 13an- egindako iruzkinetan, hau gaineratu zuten: *“que aunque anteriormente las familias de la buena sociedad bilbaína se limitaban a ver pasar el Carnaval sin tomar parte en él, dicho año habían roto la rutina, inaugurando una fiesta que, de seguro, y a juzgar por el buen resultado que se dio la tarde anterior, había de ser la nota más agradable del Carnaval bilbaíno”*. Artikulugile berak hau adierazi zuen desfileaz: *“desde las tres de la tarde comenzaron a concurrir a la anchurosa Gran Vía numerosos carruajes conduciendo a gran número de familias de la buena sociedad bilbaína. (...) Momentos antes de las cuatro la animación era grandísima, circulando por el centro los*

carruajes y por los andenes numeroso gentío que presenciaba la fiesta, viéndose ocupados los balcones de las casas.(...) Entre los nombres de las personas que ocupaban los carruajes figuraban los de ... “(hainbat abizen, Bilboko abizenik ospetsuenak) (..) Honek jendearen arreta erakarri zuen: “un breack” tirado por cuatro caballos a la jerezana y ocupado por varias máscaras que hacían derroche de “confeti” y serpentinas (...) también lo hicieron dos máscaras a caballo”.⁸⁰

Hurrengo urteetan, desfileak errepikatu zituzten. Konfetiak eta serpentinak bota ziren karrozetan zihoazenen eta balkoi, nasa eta Club Náutico eta “La Bilbaína” sozietateko bazkideentzat sortutako oholtzetan zegoen jendearen artean. 1901ean, honela deskribatu zuten: *“la primera autoridad de la provincia, Señor Gañván, acompañado del Comandante de Marina Señor Concas, estuvo paseando en su carruaje”*. Garrantzia zuen jende guztiak hartu zuen parte desfilean.

25

79 EL NERVIÓN, Igandea, 1899ko otsailaren 12a. 2. or.

80 EL NERVION. Astelehena, 1899ko otsailaren 13a

26

27

28

MOZORROAK ETA MASKARAK

Mozorroa da Inauteriek duten beste osagai garrantzitsu bat, mozorroa janztea eta, ahal dela, inork ez ezagutzea. Agintarien ustez, mozorrotzeak kontrolik eza eragiten du, anonimotasuna dela-eta. Hortaz, ez da harritzekoa udal-akordioak egotea mozorroak debekatzeko, garaien arabera. XIX. mende amaieran ere ez da adibiderik falta: *“con el fin de que tengan puntual cumplimiento las ordenanzas de esta Noble Villa y Reales Ordenes que sobre el particular se han expedido”*. Hala adierazi zuten 1830eko aktan, debekua bandoaren bidez argitaratzeko agindua emanda. Beste batean, gauez zein egunez maskara jantzita ateratzeko, maskararik edo mozorrorik aldean eramateko, eta saltokietan edo hiribilduko beste nonbait saltzeko debekua agertzen da. Udal-akordio horiek argi erakusten dute mozorroa erabili egiten zela, baina hori da horri buruz dugun informazio bakarra. Baimena ematen zuten akordioak ez dira jaso, 1859koa alde batera utzita. Urte horretan, alkateak jakinarazi zuen gauzainen kabo batek galdera hau egin ziola: *“si en las noches del próximo Carnaval, prohibirían el uso de caretas y le contestó que la práctica que se viene observando años hace es la de tolerar la diversión de máscaras”*⁸¹.

Gortazarren mende erdialdeko gutun-bilduman, mozorroak eta maskarak erabiltzen zirela jasotzen da. 1851n idatzitako gutun batean, jaiak funts gutxikoak izan ziren eta mozorro gutxi izan zen: *“las fiestas fueron de poco fuste y que hubo pocas*

29

30

máscaras”. Ez, ordea, 1855ean: *“en las que hubo buen tiempo, y fueron abundantes”* añañiendo que *“algunas fueron a la Banqueta y dijeron cosas desagradables a las señoritas, entre ellas a Pascualita Arana, y lo peor es que lo hacían tan alto que lo oían los que pasaban”*⁸².

Emiliano de Arriagak Bilboko Inauterietako hainbat mozorro deskribatu zituen, gehienbat emakumeenak: *“Y el disfraz obligado de las costurerillas, es el de*

81 BILBOKO UDAL ARTXIBOA: “Akta Liburua. 1858. urtea”. 0293 Akta Sig.

82 GORTAZAR, Juan Carlos. “Bilbao a mediados del siglo XIX. Según...” Op. Cit. 293. or.

vieja aldeana (...) Refajo de colorines a pedazos, abarcas, sabanilla, trenzas de blanco lino y (...) guantes de cabretilla (no sé por qué no llevan sombrilla) (...) Se las ve por bandadas, dando saltos y chillidos y sobando de paso a cuanto quisque hallan al ídem (...) para los Campos (..) o la Casilla". Bilbotarren artean, baserritar-jantziak eramatea

31

zen mozorrorik ohikoena. Egunkarietako iruzkinetan ez da maskarei egindako aipamenik falta, maiz esaldi hau gaineratuta *"bien rebozados por dentro y por fuera"*.

"Cameron" idazle kostunbristak honela esan zuen Cancionero bilbaíno lanean: *"En la primera década de este siglo (XX), aquel bullicioso Carnaval callejero nos parecía inmovible con sus comparsas y sus aldeanos de caretas de cartón, abultados pómulos, narices grotescas, pantalones ajustados y parcheados de colores que cuando pasaba algún automóvil, de los pocos que entonces rodaban, salían a la calzada y se arrodillaban para mirarles por debajo simulando investigar su mecanismo"*. Horren ondoren, lehen apaindutako autoen paseoan Kale Nagusian jartzen ziren oholtzak, sozietate batzuetako mozorro-dantzak

eta mozorro-mota batzuk aipatu zituen⁸³.

Lehen zergei eta debekuei buruz aritzean esan bezala, 1903an maskarei ko-bratzea erabaki zuten. Hurrengo urteko El

32

Nervión-ek jaso zuenaren arabera, hau zen ordaindu beharreko zenbatekoa: *"dos pesetillas por máscara y día, y cincuenta perras gordas, también diarias por cada individuo que forme parte de una comparsa carnavalesca"*. Horren ondorioz, jendeak ez zuen mozorroa jantzi, eta, prentsa-idazlearen arabera: *"los agentes del municipio los cazan para saber si tienen o no el oportuno documento que acredite haber pagado el impuesto"*⁸⁴. Horrek iskanbila izugarria eragin zuen Plaza Barrian, azaldu ziren maskara urriek ez baitzuten zerga ordaindu nahi izan.

Batzuetan jendea maskaradak sortzen irteten zen, esate baterako, 1908an aipatzen den *"ande Donato"* maskarada. Kazetariak honela deskribatu zuen: *"no tardó en aparecer en la Gran Vía y aprovechando una calma del temporal, la citada mascarada avanzó precedida del chistu y tamboril"*

83 ECHEVARRIA, Julián de (Camarón). El Cofre del Bilbaino. Librería Arturo, Bilbo, 1969. 145. or.

84 EL NERVIÓN, Igandea, 1904ko otsailaren 14a. 2. or.

y seguida de inmenso gentío (...) Figuraba la mascarada varios erris con sus correspondientes neskas, admirablemente disfrazados todos con el traje típico de los aldeanos. (...) Para que la ilusión fuera más completa, seguía a las parejas, figurando el alcalde con su bastón, los tenientes de alcalde con sus chuzos y los agentes de la autoridad. (...) Al llegar al tribunal del jurado formáronse en círculo y cantaron, acompañados del chistu y tamboril, varias coplas en castellano chapurreado. (...) La banda de Santa Cecilia ejecutó una jota que bailaron los erris a estilo de aldea, después de lo cual se retiraron”⁸⁵.

Gaur egungo ikuspegitik, interesgarria da 1911n gertatu zena erakustea. Bost emakume Kale Nagusiko paseoa azaldu ziren, ausardia handiz, galtza-gona ospetsua jantzita, kronikagilearen esanetan, “*visitiendo la famosa falda-pantalón*”. Jendea horretaz ohartu zenean, oihuka hasi zen:

- “*¡la falda-pantalón!, ¡la falda-pantalón!*”

Gazteen talde handi batek emakumeak inguratu, eta txistuka eta garrasika hasi zen: “*las mujeres al principio afrontaron las frases que les dirigían; pero como el escándalo arreciaba y algunos pretendían arrancarles la careta para verles las caras, comenzaron a refugiarse en los portales de los comercios*”. Jendetza bildu zen emakumeei errieta egiteko, mila lagun baino gehiago, eta Kale Nagusiko zirkulazioa ere eten zuen. Azkenean, segurtasun-zaintzaileek esku hartu zuten, eta udal-zaintzaileen laguntzaz, gerrikoekin eta sableekin kolpeak emanaz, leerro bat eratu zuten emakumeen inguruan, eta ez zieten Hurtado de Amezaga kale-raino iristen utzi. Azkenik, kronikagileak esaldi hauek paratu zituen: “*Y eso que se*

presentaron con careta que, si van sin disfraz, hay tiros en la calle (...) Como se ve, la aparición de la falda-pantalón ha sido acogida en Bilbao como en Madrid, Barcelona, Bruselas y Berlín (...) Está visto que los hombres no transigen con que nadie se ponga los pantalones”⁸⁶. Iruzkinari gaineratu behar diogu indar puritano eta autoritario batzuek baimena zutela jantziak, kantak eta jokabideak arautzeko, bai eta gaur egun matxistatzat hartuko genituzkeen jarrerak bultzatzeko ere, nahiz eta, kasu honetan, agintariek bestelako jokabidea izan eta emakumeei laguntza eman. Denboraren poderioz, jaietako eta gizarteko jokabideak aldatuz joan ziren, eta berdintasunean oinarrituago zegoen ikuspegitik hasi zen barneratzen.

Azkenik, maskaren txapelketa izan zen urte batean, Bilboko Abesbatzakoak ziren eta lehiaketatik kanpo aurkeztu ziren maskarada bateko kideek hamaiketako bat jaso zuten saritzat. Marinela eta baserritar-arropa jantzita azaldu ziren, eta “Boga boga” kantatu zuten maisutasun handiz.

85 EL NERVIÓN, Astelehena, 1908ko martxoaren 2a. 1. or.

86 LA GACETA DEL NORTE. Asteartea, 1911ko otsailaren 28a. 2. or.

ERALDOIAK

Erraldoiak eta buruhandiak XIX. mendean Bilboko jaiei erantsitako osagaiak dira. Hasieran, Corpus Christi jaietan baik ez ziren ateratzen, prozesioekin batera. Pixkanaka-pixkanaka, irudien ikusgarritasunaren ondorioz, kutsu profanoagoa zuten beste era bateko ekitaldietan ere hasi ziren dantzatzen. Hala, bada, Inauteri egunetan ere nahi izaten zituzten, baina antolakuntzaren ezaugarrien ondorioz -hain ofizialak ez izateagatik-, beharbada ez ziren hain ugariak izango.

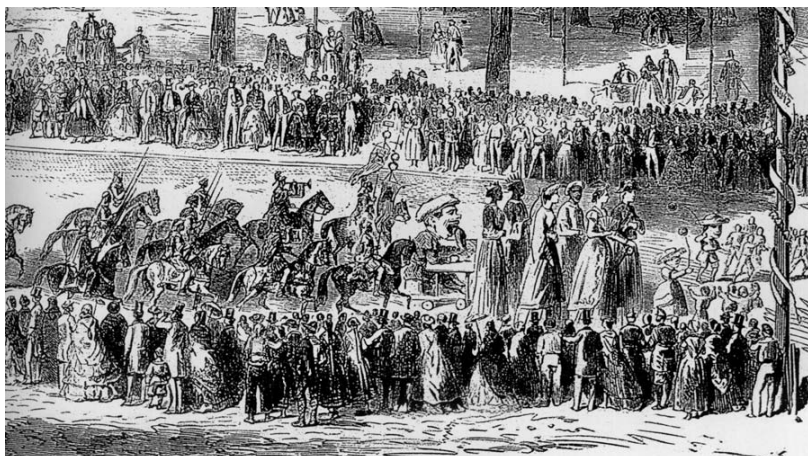
Esan bezala, J.C. Gortazarrek argitaratutako gutunen arabera, XIX. mendearen erdialdean, Isabel infantaren jaiotza ospatzeko, erraldoiak atera ziren abenduan: *“Doña Tomasa con chaleco, chaqueta y adorno de cabeza pagados por la Pastelería”*. 1852an,

Corpuseko prozesiorako konpondu ziren, eta, handik bi urtera, jaietan parte hartu zuten, abuztuan, Bilboko kaleetatik lehenbiziko aldiz irten zen Gargantuaren aldamenen. Jai horietan, itsas adarretik atera zituzten erraldoiak pasean, eta, adituen arabera, arrakasta handia izan zuen horrek. Marea alde izanik, San Agustineraino jaitsi ziren, baina ezin izan ziren itzuli. Haiek bilatzera joan, eta beste bide batetik eraman behar izan zituzten hiribildura.

Abuztuko jaietan hartu zuten parte sarrien, baina hiribilduko beste gertakari garrantzitsu batzuetan ere azaldu ziren. Esate baterako, 1856an, burdinbidea edo

trenbidea egiteko agindua jaso zenean, dantza egin zuten; eta 1860an ere bai, Marokoko gerratik itzultitako Saboya batailoia-ri harrera egiteko.

Emiliano de Arriagaren ustez, erraldoiak tradiziozko osagaiak ziren Inauterietako jaietan, eta parte hartzen ez zutenean gabezia hori sumatu, eta halaxe adierazten zuen argitaratzen zituen artikuluetan. Nostalgiaz beteriko kontakizunean, iraganeko kontu bat balira bezala hartzen zituen: *“Y daban la nota a nuestro carnaval, los novillos y los gigantes (...) ¡Oh los gigantes! ... ¡Cuánto ha que los habíamos perdido de vista! (...) Y cual no habrá sido el mágico efecto producido por la reaparición del*

famoso don Terencio en el tercero día de las pasadas Carnestolendas! (...) Una embajada del Kurding -que le había dado generoso albergue- le acompañó a hacer su visita de cumplido al Ayuntamiento (...) Que no la merecía por el injustificado olvido en que lo tiene (...) Y precedido de la banda de tamborileros, de la pareja de enanos armados de inf adas vejigas y con brillante séquito de admiradores, presentóse a las doce en punto frente a las estatuas de la Ley y de la Justicia (...) Como demandándola para sí y para los suyos (...) ¡Pobre don Terencio! tuerto, maltrecho, viudo de su amada doña Tomasa y privado de sus compañeros de glorias y fati-

gas!”⁸⁷.

XIX. mende amaierako Bilbon sona handia zuen “El Kurding” sozietateaz ari zela José de Oruetak zioenez, *don Terencio*ren burua zuten gordeta sozietate horretan: “*el primer don Terencio, padre del actual, y del grupo de gigantes que unos cuantos concejales que estimaron que pueblo “culto” equivale a pueblo triste y aburrido, y, sin más consideraciones, los suprimieron y malvendieron*”⁸⁸. Gazteen koadrila horrek konpartsaren likidaziotik ateratzea lortu, eta lehentasunezko tokian gorde zuen lokalean. El Nervión egunkariak ere jaso zuen Arriagak eta Oruetak deskribatutako Terencioen berragerpena. Honelaxe zihoen 1895eko Inauterietako asteartean: “*Precedido por los tamborileros del municipio, vestido de gran uniforme y acompañado por los dos tradicionales enanos el célebre personaje que tan gratos recuerdos tiene entre la presente generación bilbaína, al cabo de cerca de veinte años de ausencia se ha presentado hoy tan lozano y rozagante como en otros tiempos*”⁸⁹.

1912. urtera arte, ez dugu datu gehiagorik aurkitu Inauterietako jaietan izandako erraldoiei buruz. Urte horretan, berriz, Sustapen Sindikatuak jaiak antolatu, eta programa bat finkatu zuen. El Nervión egunkarian eman zuten argitara: “*las fiestas comenzarán mañana a las diez con el desfile de Gigantes y Cabezu-*

dos por la Gran Vía”⁹⁰. Gero, 1914ko aipamen bat dago haiei buruz: “ *fueron muchas las comparsas y estudiantinas que ayer se vieron. Llamó la atención, el desfile de cuatro gigantes, y dos cabezudos y cinco figuras representando a Europa, Asia, África, América y Oceanía, que recorrieron todo Bilbao*”⁹¹.

Egun horren ondotik ez dugu inondik aurkitu, baina, ziurrena, Sindikatuak jaiak antolatu zituen bitartean aterako ziren. Kontuan izan behar da figurak Udalarenak zirela eta Udalaren baimena behar zela haiek erabiltzeko.

34

87 ARRIAGA, Emiliano de. “Vuelos Cortos de un Chimbo” ... 114. or.

88 ORUETA, José de. “Memorias de un bilbaíno” ... Op. Cit. 219. or.

89 EL NERVIÓN, Asteartea, 1895eko otsailaren 26a. 1. or.

90 EL NERVIÓN. Larunbata, 1912ko otsailaren 17a. 1. or.

91 EL NERVIÓN. Astelehena, 1914ko otsailaren 23a. 1. or.

HIGIA

Mutikoekin higí jokoá egiten zuen pertsonaiak entzute handia zuen eta ez bakarrik bilbotarren artean. E. Arriagak honelakoak esan zituen pertsonaia honeztaz: *“Pero el colmo de la majadería era la de aquellos que, no por ser tipo generalizado allende el Ebro, dejaba de tener imitadores entre los de aquende (...) Me refiero al del higuí “con la mano no con la boca, si” (...) Gozaban haciendo durar todo el día al higopaso baboseado por los muchachos y riendo de su propia candidez ... car, car, car ... dentro de la innoble careta. (...) Lo cual producía un efecto muy original para el observador curioso”*⁹².

Kronikagileen artean, Julián del Valle da hobeto deskribatu zuena, eta pasadizo bitxi hau gaineratu zuen hari buruz:

“El hombre del Alí, guí - No podía faltar este popular personaje en los días de carnaval. Sus divertimientos solía realizarlos en el Arenal, al mediodía, cuando mayor era la afluencia de niños a los que dedicaba su juego. Este consistía en atrapar con la boca un higo paso pendiente de una cuerda que a su vez iba sujeta a una vara o palo. Nuestro hombre se daba la gran maña para sortear, en hábiles maniobras de subida y bajada, los bocados

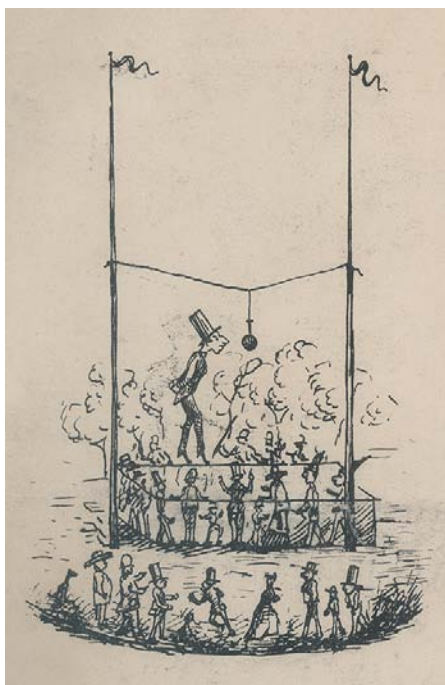
que los chavales lanzaban al higo. El palo o vara lo mantenía con la mano izquierda y, con la derecha, a la par que le servía para llevar el ritmo de la canción, Alí-guí, alí-guí, con la mano no, con la boca sí, pegando sobre la vara, atizaba cada estacazo al chaval que intentaba cogerlo de otra forma”.

“Pero el que armó la gorda fué un “arloté” de la tertulia de Donato, también con el Alí, guí (...). Fue el mismo año en que salieron los del Atlético. En los bancos que había próximos al kiosko de la música, bancos con amplios asientos, fuertes de anclaje

y respaldos igualmente robustos, y en los que no había forma de que la gente joven los ocupase normalmente, sino que, apoyando el trasero sobre el respaldo los pies ensuciaban la madera destinada al asiento. Pues bien, en uno de estos bancos, con gran alarde de preparación, se situó nuestro “arloté”. En el puesto de Felipa tenía guardados sus útiles de propaganda que consistían, en un gramófono de los de bocina con un solo disco, el “Adiós a la vida”,

35 de Tosca, haciendo que la

gente formase una doble barrera esperando algo fuera de serie. Mientras el divo se partía el pecho, trajo una caja como de unos 20 kilogramos de cabida en cuya tapa decía: “Higos de Fraga”. La puso junto al parlante, volviendo al puesto de “Felipa la gorda” para regresar con los aparejos del Alí, guí. Destapa la caja dejando al descubierto una hermosa hilera de sabrosos higos con su pequeña capa de azúcar mezclada con harina, los ojos de la chavalería y de algunos mayores también, se dilatan. ¡Este es Alí, guí y no el

92 ARRIAGA, Emiliano. ... Op. Cit. 112. or.

del “soso” de todos los años! Olvidamos decir que nuestro “arlote” vestía disfraz de Arlequín a todo lujo con guantes de cabritilla. Hizo la operación usual de subirse al banco, embarrándolo todo, había llovido, y tomando uno de los higos lo puso en la cuerda:”

- Alí, gui, aligui, con la mano no, con la boca sí.”

Y en cada estrofa intercalaba, mirando hacia la caja que la tenía bastante distante

- ¡Cuidado con la caja! ¡Chavales!

Y tanto repetir el ¡cuidado con la caja! y el no poder con la boca morder el de Fraga, les tenía “negros”, momento que él calculó para hacer la sonada que traía preparada. Le llamaron desde un grupo, todos en combinación, dio media vuelta cesando en el juego y, ¡zas! cincuenta manos que se introducen en la caja hasta los codos. Nuestro “arlote” recoge el gramófono, dejando palo y cuerda al garete, uniéndose al grupo de amigos que le tenían preparada una gabardina con la que ocultó el disfraz de Arlequín. El suceso es rigurosamente cierto y no quiero entrar en detalles sobre el contenido de la caja bajo la engañosa capa de los hermosos higos de Fraga. El estanque y la fuente próxima al paseo de las acacias, tuvieron que hacer de lavadero a los que “picaron” en la pesada broma”⁹³.

Egunkariak gutxitan aipatu zuten, baina noiz edo behin azaldu zen, adibidez, 1896an: “tampoco faltó el sujeto del “higui”, al que seguían una caterva de chiquillos”. Inauterietako ohiko ekintzak eta pertsonaiak agertzen ziren joko dibertigarri horretan.

93 DEL VALLE, Julián. “El hombre del Alí, gui”. Mi calle. El Cofre del Bilbaino. 166-67. or.

HARTZA “ARTZA”

Emiliano de Arriagaren deskribapenetan, Hartza agertzen da Bilboko Inauterietako osagai gisa. Pertsonaia klasikoa da euskal lurraldeko beste toki batzuetan, batez ere Markinan, gaur egunera arte gorde den herrietako bat baita. Testuak hone-laxe dio: *“¡Pues tampoco nos hacían poca gracia los que de OSO vestían con felpudos o narrus viejos, revolcándose de vez en cuando en el arroyo, con espantables bramidos (...) ¡Y que después de bien rebozados en mascales, iban a abrazar a las pulcras damiselas!”*⁹⁴. Emakumeak besarkatzen eta musukatzen saiatzen da, zikintzeko asmoz. Jokabide hori bera agertzen da Euskal Herriko beste toki batzuetako Inauterietan.

Ondoko egunkariak Etxetxua plazan zegoen giroaz egindako deskribapenaren arabera, 1909an hartzak ez ziren falta, eta 1910ean ere hartza paseatzen zuen koadrilak jaso zuen saria. Aipuak honela zioen: *“también se concedió un premio especial de 30 pesetas a una cuadrilla en la que figuraba un oso que bailaba al son del bombo, platillos y corneta”*⁹⁵.

Inauteriei buruzko artikuluan batean, kazetariak Bizkaiarekin mugan dagoen herri batean pertsonaia honekin gertatutakoaren berri eman zuen. Ez zuen herria aipatu: *“Después me encontré con un sujeto que llevaba un cuerpo con unas pieles de conejo y de otros animales (...) El camarada que le dirigía le daba de vez en cuando un palo en las espaldas, a fin de hacerle comprender que debía lanzar de vez en cuando un “rebuzno” para hacer gracia a los innu-*

*merables chiquillos que le rodeaban.(...) El presunto “oso” creo que no vaa sentir el frío en quince días.(...) Yo alcalde, a estos dos “mamarrachos” les hubiera “facturado” en una jaula con destino al Rif ”*⁹⁶. Ez dugu uste Bilboko hartza egunkarian aipatzen den bortxaz hartuko zutenik, baina, ziu-rrena, berarekin zegoen zaintzaileak indarkeriaz jokatu zuen hartzak agindutakoa betetzen ez zuenean.

36

37

94 ARRIAGA, Emiliano. ... Op. Cit. 112. or.

95 EL NERVIÓN. Asteartea, 1910eko otsailaren 80a. 3. or.

96 EL NERVIÓN. Astelehena, 1897ko martxoaren 1a. 1. or.

TURKOA

Zahagi-dantzari ikusi dugun “turkoa” pertsonaia Emiliano de Arriagak deskribatu zuen: “Después venía en el orden zoológico-carnavalesco, el turco. (...) Disfraz asequible y económico, pues se reducía a sacar las faldas de la camisola sobre el blanco pantalón, rodeando la cintura con rojo garrico, que venía desde el hombro en bandolera, amen de turbante, formado con un pañuelo blanco y otro de colores (...) Con el Turco iba siempre - aten ustedes cabos - la monja o beata, cuyo traje consistía en blancas enaguas al exterior y gran toca negra por remate. (...) También se divertían estas inocentes calderapecos y sus acompañantes los Turcos, que iban al parecer con falsa beata, aunque en realidad ... con buena turca”⁹⁷.

Ziurrena, jantzi horrekin egingo zuten 1851ko gutunetan agertzen den zaragi dantza, lehen aipatu duguna, “*hamabi turkok eratutako konpartsa bat*” izan baitzen, airez betetako bi zahagi eta makila batzuk hartuta, danbolindariaren doinu dantzari aritu zena: “*una comparsa de doce turcos*”.

38

⁹⁷ ARRIAGA, Emiliano. ... Op. Cit. 112. or.

FRAISCUS

Emiliano de Arriagak ekarri zigun mozorro honen izena. Durango hiribilduan deskribatutako *zurrandiaren* antz handia du. Durangokoak, sudur izugarri handia izateaz gain, zintzarriak ditu, eta gerriko bat eramaten du eskuan, berarekin gurutzatzen diren gaztetxoei astinduak emateko. Zahagiekin jotzeko ekintza oso zabaldua egon da Inauterietan, eta gaur egunera arte gorde da leku askotan. Folklorista batzuek Antzinako Erroman *luperkoek* egiten zuten jaiarekin jarri dute harremanetan errituzko saio hau. Guri Bilboko *rabia* ekartzen digu gogora, Arriagak deskribatzen digun *frais-kuaren* aitzindaria izan zitekeena. Hala ere, ez zuen kolpeak emateko tresnarik edo antzinako *rabien* zahagian modukorik. Honela deskribatu zuen Arriagak: “- ¡Fraisu, fraiscu, fraiscu! - coreaban antaño los chicos en cuanto aparecía alguno de la especie. (...) Que vestía de aldeano, con sombrero arratiano, nariz descomunal, la clásica pipa atravesada en ella y a las veces un cencerro colgado en el lugar en que nace el apéndice a los irracionales (...) los fraiscus han sido siempre los mismos (...) hoy los fraiscus han sustituido el sombrero arratiano por la roja boina del chorierrico”. Pertsonaia honek erabiltzen zuen zintzarria oso tresna ohikoa zen landa-guneetako Inauterietan, eta Bilbon ere ezin zen falta.

Rabiek bezala, jende artera zahia botatzeko zuen ohitura aipatu zuten 1729an, baina ez zuten zehaztu zein izan zen hori egin zuen pertsonaia. Emiliano de Arriagak hau adierazi zuen: “los confetti que arrojados a manotadas, reciben hoy las chicas con sonrisa de satisfacción, contrasta con los disparos de soma, que las ponían fu-

riosas, cuando por medio de un cañón de escopeta tras el cual soplabá el tirador, apuntaba éste a las más peripuestas”. Ohiko egoera Inauterietan, besteak beste, jendeari adarra jotzea eta satira egitea baitu helburu.

39

SARDINA EHORZKETA

Ez dakigu noiztik egiten den. 1877an, otsailaren 15eko egunkariko berri labur batean, urte hartako Inauterien amaiera deskribatu zuten: “*anoche recorrió las calles de la población el “entierro de la sardina”. Rompía marcha un muy glorioso mancebo de escoba en ristre, al cual seguían inmediatamente después el presidente de la fúnebre ceremonia, que montaba un ceniciento asno. La caja mortuoria, donde descansaban los restos, era llevada a hombros por cuatro caballeros que ostentaban el negro crespón, hasta en su fisonomía, tiznada convenientemente. Un corneta batía marcha y seis cirios encendidos tributaban triste homenaje al cuerpo de la víctima. Excusado es decir que un inmenso gentío escuchaba silencioso los cantos entonados de la singular comitiva*”⁹⁸.

Bilbok, beste herri askok bezala, ekitaldi sinboliko honekin ematen zien amaiera jaiei, Don Carnal eta Doña Cuaresmaren arteko borroka gogora ekarrita. Jaia-
ren eta dibertsioaren garaia bukatu, eta baraua eta haragia uzteko sasoia hasiko da, Garizumarekin batera.

40

⁹⁸ HISTORIA DE VIZCAYA A TRAVES DE LA PRENSA.... Op. Cit. 24-25. or.

EPILOGOA

Aurkeztu dugun informazioan Inauteri historikoak agertzen dira, aspaldi hasitakoak. Antzinako garaietan, udaberriko erritualengatik ospatuko zuten behar-bada. Esanahi horrek bizirik iraungo zuen landa-giroetan. Datuetan agertzen diren lehen mendeetan, jaia guztiz onartuta zegoen eta zabal bizi zen gizartean. Egunkarien arabera, XIX. mende amaierarako bizitasuna galtzen hasia zen. Hala uste dute askok, behintzat. Dena dela, ekitaldi ugari egin ziren hurrengo aldietan ere. XX. mendeko lehen urteetan, horrelaxe iraun zuen. Hala ere, antza, ez zen hainbesteko distiraz bizi izan, datuen argitan. Gaur egun, berriz, neurri batean, beste aldea dago galbidean, Inauterien ordaina zena, Garizuma, alegia. Barauak eta abstinentsiak egiteko eta jairik ez izateko garaia. Don Carnal eta Doña Cuaresmaren arteko borroka deskribatzen duen Hitako artziprestearen liburuaren arabera, Garizumaren garaipena irudikatzen zuena.

Agintari batzuk beti saiatu dira jaiak kontrolatzen edo zuzentzen. Azkenik, Primo de Riveraren diktaduraren garaian erdizka debekatu zuten, eta diktadura frankistan erabat. Gaur egun, berriz piztu da jaia, iraganeko une gorenak berreskuratu nahian, baina, hainbesteko distirarik gabe igarotako urteen ondorioz, belaunaldi berriek ez dute Bilbon egiten ziren ospakizunen berri. Denborak aurrera egin ahala, berreskuratuko ahal dugu iragan garaietako poztasun kritikoa eta alaia! Berezko ezau-garriak dituen jai honetako jokabideak eta ekintzak zuzenean transmititu ez direnez, gure ustez, ezinbestekoa zen jaiaren historia eta jaietako ekintzak aztertzea. Ahal zen neurrian, iraganean nolakoa izan zen jakitea. Horixe izan da lan honen helburua. Eta behar bezala bete nahiko genuke.

Azken batean, Inauterietako ekitaldiak uneko sorkuntzak dira, gutxi-go-

rabehera finkoak diren parametro batzuen barruan eginak. Ez dira goitik zuzentzen, antzezleak sortzen baititu, jaietako uneak era aktiboan biziz, espiritu jostagarritz eta kritikoz.

Inauteriak urtero bizitzen eta birsortzen dira.

IÑAKI IRIGOIEN

41

- 01 – Argazkia/ Eulalia Abaitua.
Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. ABA803
- 02 – *Devociozco Ejercicioa Iñauteetaco Iru Egunetan Jesusi Ematen Zayozcan Naigabeac Arintzeko*. Francisco Muguerza-ren moldizteguian. Tolosa, 1890.
Bilduma: Labayru Fundazioko Euskal Libirutegia
- 03 - Argazkia/ Eulalia Abaitua.
Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. ABA807
- 04 - Argazkia/ Eulalia Abaitua.
Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. ABA806
- 05 – *Comparsa Los Guitarricos*.
Julián Alegría: “Carnavalescas Bilbaínas”. Colección Temas Vizcaínos. XI. urtea, 121. zk., Bizkaiko Aurrezki Kutxa. Bilbao, 1985, 39.or.
- 06 – Pepe Albeniz: “Club Cocherito. Bilbao 1910-60”. T. Gráficos Alvarez: El Arte de Imprimir. Bilbao 1960, 63 or.
- 07- Julián Alegría: “Carnavalescas Bilbaínas”. Colección Temas Vizcaínos. XI. urtea, 121. zk., Bizkaiko Aurrezki Kutxa. Bilbao, 1985, 29.or.
- 08 – *Comparsa Los Niños Llorones*.
Julián Alegría: “Carnavalescas Bilbaínas”. Colección Temas Vizcaínos. XI. urtea, 121. zk., Bizkaiko Aurrezki Kutxa. Bilbao, 1985, 19.or.
- 09 – *Comparsa La Bilbaína (1910)*
Julián Alegría: “Carnavalescas Bilbaínas”. Colección Temas Vizcaínos. XI. urtea, 121. zk., Bizkaiko Aurrezki Kutxa. Bilbao, 1985, 41.or.
- 10 – *Comparsa Los Pierrots (1907)*
Julián Alegría: “Carnavalescas Bilbaínas”. Colección Temas Vizcaínos. XI. urtea, 121. zk., Bizkaiko Aurrezki Kutxa. Bilbao, 1985, 32.or.
- 11 – Jose Antonio y Luis Lerchundi y Sirotich: *Julian Alegriaren irudia*. “Galería de Celebridades Vizcaínas”, Bilbao 1950. Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. 90/3969-027
- 12 – Francisco Antonio Richter: *Vista de la Muy Noble Villa de Bilbao*. XVIII erdi aldiko marrazki akuarelatua (xehetasuna). Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. 81/113.
- 13 - Manuel Losada y Pérez de Nenin. *El Corredor de Columnas*. Consulado de Bilbao en la Plaza Vieja. Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. 81/110
- 14 – Genaro Pérez de Villaamil: *Aurrescu en Begoña. España Artística y Monumental. Vistas y descripción de los sitios y monumentos más notables de España*. T. III, 1850.
Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. 81/4327
- 15 – *Teatro de la Villa*
Juan Eustaquio Delmas: “Viaje Pintoresco por las Provincias Vascongadas.” Ed. Nicolás Delmas, Bilbao, 1846.
Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. 90/3427
- 16 – *Pastelería del Café suizo*
“Album Artístico del Comercio e Industria de Bilbao.” Fototipia y Tipografía de O. Bellmunt. Gijón, 1894.
Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao, 00-4836-35.
- 17 - Genaro Pérez de Villaamil: *Aurrescu en Begoña. España Artística y Monumental. Vistas y descripción de los sitios y mo-*

numentos más notables de España.” T. III, 1850. Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. 81/4327

18 – *Teatro Arriaga*.
Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. T.P. 81/2038-15

19 – *Quisco del Arenal*. c 1920
Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. T.P. 81/2496-73

20 – *Quisco de la Plaza Nueva*
Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. T.P. 90/4589-4

21 – *Los Campos Elíseos*
Argazkia/ Eulalia Abaitua. Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. ABA654

22 – *Euskalduna Frontoia*
Argazkia/ Eulalia Abaitua. Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. ABA876

23 – *Zaragi - Dantza*
Argazkia/ Villa. Bilduma: Beti Jai Alai.

24 – Inprimatutako kartela. *Fiestas en Bilbao 1865*. Ed. Litografía de Leguina, Bilbao. Col. Euskal Museoa, Bilbao. 90/2886

25 – *Karroza desfilea Kale Nagusitik*
Argazkia/ Eulalia Abaitua. Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. ABA830

26 – *Karroza desfilea Kale Nagusitik*
Argazkia/ Eulalia Abaitua. Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. ABA812

27 – *Karroza desfilea Kale Nagusitik*
Argazkia/ Eulalia Abaitua. Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. ABA824

28-Karroza desfilea Kale Nagusitik

Argazkia/ Eulalia Abaitua. Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. ABA825

29 - Argazkia/ Eulalia Abaitua. Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. ABA803,

30 - Argazkia/ Eulalia Abaitua. Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. ABA799

31 - Argazkia/ Eulalia Abaitua. Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. ABA804

32 - Argazkia/ Eulalia Abaitua. Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. ABA802

33 – *Grande cavalcade à Bilbao, a l'occasion de courses de taureaux. D'après un croquis de M. de Pablo de Landesa. L'illustration*, vol. XXXVIII, n° 971. 5 octobre de 1861

34 - Argazkia/ Eulalia Abaitua. Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. ABA847

35 – Inprimatutako kartela. *Fiestas en Bilbao 1865* (detalle). Ed. Litografía de Leguina, Bilbao. Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. 90/2886

36 – *Artza*.
Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. 90/1442

37 – *Markinako Artza, 1984*.
Argazkia/ Iñaki Irigoien.

38 – Inprimatutako kartela. *Fiestas en Bilbao 1865* (xehetasuna). Ed. Litografía de Leguina, Bilbao.
Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. 90/2886

39 – *Beti Jai Alai taldearen Fraiskuak*
Bilduma: Beti jai Alai, Basurto, Bilbo.

40 – *Sardinaren ehorzketa*
Bilduma: Bilboko Udala - Jaiak eta Herri-

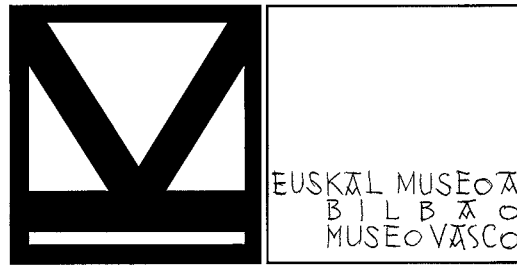
tarrei Laguntza Saila

41 – Alfonso Gortazar: *Sinsorgo*.

Gargantua Konpañiak antolatutako lehiaketa 1980. Inauteriko Iragarkia saritua

Dohaintza: Compañía Gargantua.

Bilduma: Euskal Museoa, Bilbao. 81/4266

Euskal Museoa - Bilbao - Museo Vasco

Plaza Unamuno, 4 - 48006 Bilbao

Cruz, 4 - 48005 Bilbao

Tfnos. 94 415 53 23 - Fax. 94 479 06 08

museoa@euskal-museoa.org

Web Euskal Museoa - Bilbao - Museo Vasco

Facebook Euskal Museoa - Bilbao - Museo Vasco

Bizkaiko Dantzarien Biltzarra

Luis Briñas, 31 - 48013 Bilbao

Tfnos. 94 441 85 63

museoa@euskal-museoa.org

Web Bizkaiko Dantzerien Biltzarra

Facebook Bizkaiko Dantzerien Biltzarra